

ISBN 978-960-87073-1-3

Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ Α ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΔΟΥΜΕΤΙΟΥ στην παλαιοχριστιανική Νικόπολη
ΦΡΑΓΚΙΣΚΑ ΚΕΦΑΛΛΩΝΙΤΟΥ - ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ

Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε.
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ
F.C.M.A.P.
SCIENTIFIC COMMITTEE OF NICOPOLIS

ΦΡΑΓΚΙΣΚΑ ΚΕΦΑΛΛΩΝΙΤΟΥ - ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΓΕΡΟΛΥΜΟΥ
Franghiska Kefallonitou - Constantina Gerolymou

Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ Α ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΔΟΥΜΕΤΙΟΥ στην παλαιοχριστιανική Νικόπολη

*THE BASILICA A OF BISHOP DOUMETIOS
in Early Christian Nicopolis*

ΑΘΗΝΑ 2008 ATHENS

ΥΠΠΟ
ΤΔΠΕΑΕ - ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ
Υπηρεσία Διαχείρισης Επιχειρησιακού Προγράμματος "ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ"

Το έργο "Ανάδειξη - Συντήρηση - Αξιοποίηση Ρωμαϊκών και Παλαιοχριστιανικών Μνημείων Νικόπολης" και η παρούσα έκδοση συγχρηματοδοτούνται από το Ελληνικό Δημόσιο (ΥΠΠΟ) κατά 25% και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης) κατά 75%

MINISTRY OF CULTURE
FCMAP - SCIENTIFIC COMMITTEE OF NIKOPOLIS
Authority of the Operational Programme "CULTURE"

The project "Promotion - Conservation - Exploitation of the Roman and Early Christian Monuments of Nikopolis" as well as the present publication are co-financed by the Greek State - Ministry of Culture (25%) and the European Union - European Regional Development Fund (75%)

ΣΕΙΡΑ: ΜΝΗΜΕΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ ΑΡ. 4
SERIES: MONUMENTS OF NICOPOLIS No. 4

Φραγκίσκα Κεφαλλονίτου - Αρχαιολόγος
Franghiska Kefallonitou- Archaeologist

Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ Α ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΔΟΥΜΕΤΙΟΥ
στην Παλαιοχριστιανική Νικόπολη
THE BASILICA A OF THE BISHOP DOUMETIOS
in Early Christian Nikopolis

Κείμενα / Text
Φραγκίσκα Κεφαλλονίτου / Franghiska Kefallonitou

Επιμέλεια κειμένων / Editing
Κωνσταντίνα Γερολύμου / Constantina Gerolymou

Αγγλική μετάφραση / Translation
Deborah Kazazis

Φωτογραφίες / Photos
ΙΒ΄ ΕΠΚΑ / 12th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities
ΤΔΠΕΑΕ / Fund of Credits Management for Archaeological Projects
ΛΓ΄ ΕΠΚΑ / 33rd Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities

Σχέδια / Drawings
Κωνσταντίνος Παπαβασιλείου / Konstantinos Papavasileiou

Επιμέλεια ύλης - Συντονισμός / Editorship - Coordination
Δημήτριος Καλπάκης / Dimitrios Kalpakis

Δημιουργικό / Layout
Βαρβάρα Βεντούρη / Barbara Ventouri
Δημήτριος Καλπάκης / Dimitrios Kalpakis

Επιμέλεια παραγωγής / Redaction
Αιμιλία Ιωάννου / Emily Ioannou
Λάμπρος Γαλάνης / Lampros Galanis

Φίλμ - Διαχωρισμοί / Film - Separations
ΤΟΞΟ / TOXO

Εκτύπωση / Print
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΕΠΕ / ΕΡΙΚΟΙΝΩΝΙΑ Ltd

© Copyright
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΔΠΕΑΕ - ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ
MINISTRY OF CULTURE
FUND OF CREDITS MANAGEMENT FOR ARCHAEOLOGICAL PROJECTS - S. C. OF NICOPOLIS

ISBN 978-960-87073-1-3

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΔΠΕΑΕ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ
MINISTRY OF CULTURE
FCMAP
SCIENTIFIC COMMITTEE OF NICOPOLIS

Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ Α ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΔΟΥΜΕΤΙΟΥ στην Παλαιοχριστιανική Νικόπολη

THE BASILICA A OF THE BISHOP DOUMETIOS in Early Christian Nicopolis

ΑΘΗΝΑ 2008

Απέναντι σελίδα:
Έμμετρη επιγραφή από
το ψηφιδωτό δάπεδο
του βορείου
παστοφωρίου.

+ΩΚΕΑΝΟΝ ΠΕΡΙΦΑΝΤΟΝ ΑΤΤΙΠΙ ΤΟΝ ΕΝΘΑ ΔΕ ΔΟΡΚΑΣ
ΕΑΝ ΜΕΣΣΟΝ ΕΧΟΝΤΑΣ ΟΙΣΙΝ ΔΑΔ ΜΑΣΤΕΧΝΗΣ
ΠΛΑΝΤΑ ΠΕΡΙΣΦΟΡΕΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΗΙΕΣ ΚΑΙ ΕΡΤΙ ΕΙ
ΔΟΥΝΕΤΙΟΥ ΚΤΕΑΝΟΝ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΟΥ ΑΡΧΙΕΡΗΟΥ

Όταν την δεκαετία του 1990 δρομολογήθηκαν τα έργα μεγάλης κλίμακας για την έρευνα και ανάδειξη της Νικόπολης στα πλαίσια των Κοινοτικών Προγραμμάτων Συνοχής και με δεδομένο το γεγονός ότι οι έως τότε έρευνες κάλυπταν ένα μικρό μόνιμο μέρος του εκτεταμένου ερειπιώνα της Νικόπολης, προβληματιστήκαμε ως προς τον προγραμματισμό και την ιεράρχηση των επεμβάσεων, θεωρώντας πως ήταν εύλογο σε σύντομο σχετικά χρονικό διάστημα ο αρχαιολογικός χώρος να γίνει προσιτός και αναγνώσιμος από τον μέσο επισκέπτη, ενώ παράλληλα θα εμπλουτιζόταν σταδιακά και πολύπλευρα οι επιστημονικές γνώσεις των ειδικών που θα εμπλέκονταν στο όλο εγχείρημα.

Στους στόχους συμπεριλαμβανόταν αφενός η ισόρροπη διαχρονική ανάδειξη του χώρου και αφετέρου η επιλογή μνημείων που θα κάλυπταν ποικίλες δραστηριότητες του δημόσιου και ιδιωτικού βίου των κατοίκων της πόλης. Η οικία του Μάνιου Αντωνίου, εν μέρει ανασκαμμένη στη δεκαετία του 1970, σε κεντρικό σημείο του πολεοδομικού ιστού της ρωμαϊκής πόλης και εκτός των παλαιοχριστιανικών τειχών, αποτελεί ένα εξαιρετικό δείγμα οικιστικής αρχιτεκτονικής η οποία, μετά την ολοκλήρωση των ερευνών και των εργασιών συντήρησης και αποκατάστασης, θα μπορούσε να καταστεί επισκέψιμη. Οι εργασίες που ακολούθησαν επιβεβαίωσαν τον προβληματισμό μας και σήμερα το μνημείο είναι επισκέψιμο.

Τον εντοπισμό της οικίας τον οφείλουμε στην αείμνηστη Ιουλία Βοκοτοπούλου, όταν κατά τη διάρκεια αγροτικών εργασιών στην ιδιοκτησία των αδελφών Ντόμαρη, εντοπίστηκαν σπαράγματα ψηφιδωτών δαπέδων. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές σωστικού χαρακτήρα που ακολούθησαν έδειξαν ότι επρόκειτο για το συγκρότημα μιας πολυτελούς κατοικίας. Μετά τις απαραίτητες εργασίες συντήρησης των ψηφιδωτών και των τοιχοποιιών, ένα τμήμα του αγροτεμαχίου απαλλοτριώθηκε υπέρ του Ελληνικού Δημοσίου, ο χώρος περιφράχθηκε και τα ψηφιδωτά καλύφθηκαν με τσίγκους.

Μετά την ένταξη του μνημείου στα έργα ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου και τις ανασκαφές που ακολούθησαν, διαπιστώθηκε ότι η οικία εκτεινόταν σε πολύ μεγαλύτερη έκταση, οπότε δρομολογήθηκε η απαλλοτρίωση ολόκληρου του αγροτεμαχίου.

In the 1990s large-scale activities were initiated for the investigation and presentation of the archaeological site of Nikopolis within the framework of the European Community Programs. Prior to this time, research on the site was limited to a small portion of the extensive ruins. The new project presented us with the quandary of how to deal best within a reasonable period of time with the selection, organization and hierarchization of interventions that would, at the same time, provide access and information for the average visitor, while also allowing specialists working on the project to continue to enrich our knowledge of this important site.

The aims of the project were twofold: a balanced diachronic presentation of the site and the selection of particular monuments which best illustrated the public and private lives of the inhabitants of the city. One such monument was the Villa of Manius Antoninus, located at a central point within the urban plan of the Roman city, outside the Byzantine walls. Partially excavated in the 1970s, this villa represents a good example of urban architecture which, following the program of study and conservation, is now accessible to the public.

The identification of the building was first made by the late Ioulia Vokotopoulou following agricultural work by the local landowners, which brought to light fragments of a mosaic floor. The ensuing salvage excavations revealed a well-appointed villa. Following some necessary stabilization and conservation of the exposed mosaics and walls, a portion of the plot of land in which the villa was located was expropriated by the Greek State, the immediate area of the site was fenced and the mosaics were covered.

Once the monument was incorporated into the current project of investigation and site presentation, excavations quickly revealed that the building covered a much larger area, and it was subsequently decided to expropriate the entire plot of land.

A large number of distinguished specialists have contributed to the success of this project. The archaeologists overseeing the excavations included Thalia Kyrkou, Ioulia Katsadima, Konstantina Gerolimou, Ermioni Beska, and Marina Noutsou. The topographical plans of the site were prepared by Pantazis Adrimis and Konstantinos Siontis. Plans and drawings of the architectural remains were done by Christos Tsakoumis, Stefania Berri, Georgia Tsanaka, Nikolaos Bagenas, Maria Lytra, and Kamelia Petre. Work related to the presentation of the site -

Στις αρχαιολογικές ανασκαφές και στις εργασίες ανάδειξης του χώρου συμμετείχε ένας αξιόλογος αριθμός επιστημόνων. Συγκεκριμένα, στις ανασκαφές συμμετείχαν οι αρχαιολόγοι: Θάλεια Κύρκου, Ιουλία Κατσαδήμα, Κωνσταντίνος Γερολύμου, Ερμιόνη Βέσκα, Μαρίνα Νούτσου, στις τοπογραφήσεις οι τοπογράφοι μηχανικοί: Πανταζής Αδρίμης και Κωνσταντίνος Σιόντης, στις αποτυπώσεις των οικοδομικών λειψάνων οι αρχιτέκτονες μηχανικοί και σχεδιαστές: Χρήστος Τσακούμης, Στεφάνια Μπερρή, Γεωργία Τσανάκα, Νικόλαος Βαγενάς, Μαρία Λύτρα, Καμέλια Πέτρε, στις εργασίες ανάδειξης, κατασκευής προσβάσεων, στεγάστρου του ψηφιδωτού του δωματίου 11, συντήρησης τοιχοποιιών, ψηφιδωτών και κονιαμάτων: ο πολιτικός μηχανικός, προϊστάμενος του γραφείου στήριξης της Επιτροπής Νικόπολης Παναγιώτης Κροκίδας, οι αρχιτέκτονες μηχανικοί Κωνσταντίνος Παπαβασιλείου, Χρήστος Τσακούμης, οι συντηρητές Μάνος Κλειδός, Κωνσταντίνος Βλαχογιάννης, Γεωργία Τσιώπου και Ελισάβετ Αναματερού, εκπρόσωπος της Διεύθυνσης Συντήρησης του Υπουργείου Πολιτισμού. Τους ευχαριστώ όλους θερμά καθώς και του φιλότιμους εργάτες, τεχνίτες και αρχιτεχνίτες που με τον ιδρώτα τους έφεραν σε πέρας το όλο έργο. Επιθυμώ επίσης να ευχαριστήσω τα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής Νικόπολης συναδέλφους κ. Φραγκίσκα Κεφαλωνίτου, Δημοσθένη Σβολόπουλο, Νικόλαο Μίνω, Αθηνά Χριστοφίδου, Ευγενία Χαλκιά, που συμπαρίστανται με την επιστημονική τους γνώση στο όλο εγχείρημα της Νικόπολης. Επίσης, επιθυμώ να ευχαριστήσω τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του Ταμείου Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων και την Διευθύντρια του ταμείου κ. Ράνια Παπαναστασίου, η οποία με την καλή της πρόθεση, συνέβαλε στη επίλυση ποικίλων προβλημάτων γραφειοκρατίας που συχνά δυσχεραίνουν το έργο μας.

Ο ταλαντούχος αρχαιολόγος Δημήτρης Καλπάκης, εξειδικευμένος στην ηλεκτρονική διαχείριση των πολυποικίλων δεδομένων της έρευνας στη Νικόπολη, συνέθεσε τις ενημερωτικές πινακίδες της οικίας και ολόκληρου του αρχαιολογικού χώρου, καθώς και την δομή του παρόντος αρχαιολογικού οδηγού, του οφείλω θερμές ευχαριστίες.

Τέλος, επιθυμώ να ευχαριστήσω την αρχαιολόγο κ. Θάλεια Κύρκου, συγγραφέα του παρόντος πονήματος, η οποία ανέλαβε το έργο της ανασκαφής και της επιστημονικής τεκμηρίωσης της οικίας του Μάνιου Αντωνίνου, με φιλότιμο και επιστημονικό ήθος.

Δρ. Κωνσταντίνος Α. Ζάχος
Πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής Νικόπολης

including the construction of paths, the covering of the mosaic in Room 11, and the conservation of the exposed walls, mosaics, and mortar- was carried out by Panagiotis Krokidas (civil engineer and head of the Nikopolis Committee's local office), Konstantinos Papavasileiou and Christos Tsakoumis (architects), Manos Kleidas, Konstantinos Vlachogiannis, and Georgia Tsiotou (conservators), and Elizabeth Anamaterou (representative of the Office of Conservation of the Hellenic Ministry of Culture). I express my sincerest thanks to them all, and to the many workmen whose skill and hard labor brought the work to completion. I would also like to thank the members of the Scientific Committee of Nikopolis, Mrs. Fraggiska Kefalonitou, Dimosthenis Svolopoulos, Nikolaos Minos, Athina Christofidou, and Eugenia Chalkia. Thanks are also due to the members of the Administrative Council, the F.C.M.A.P., and the Director of the Fund, Mrs. Rania Papanastasiou, whose good will resolved a number of bureaucratic issues obstructing our work.

The versatile and talented archaeologist Dimitrios Kalpakis, who oversaw the digital management of the project, not only prepared the various information plaques at the villa and the greater archaeological site, he also formatted and laid out the present guide: I owe him my sincerest thanks.

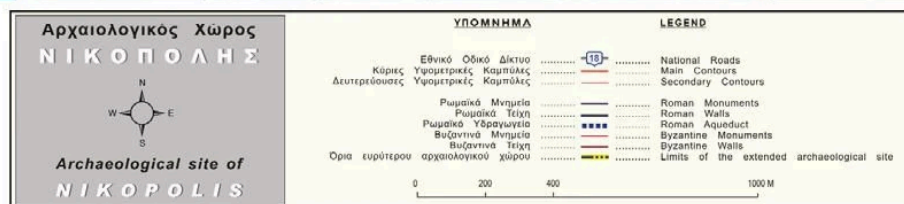
Finally, I wish to thank the archaeologist, Thalia Kyrkou, author of the present guide, who undertook the excavation and scientific documentation of the Villa of Manius Antoninus in a most admirable and scholarly fashion.

Dr. Konstantinos L. Zachos
President of the Scientific Committee of Nikopolis

Χάρτης του
αρχαιολογικού
χώρου της Νικόπολης
και της ευρύτερης
περιοχής, όπου
επισημαίνεται η θέση
της Βασιλικής Α' του
επισκόπου
Δουμετίου..

Map of the
archaeological site
of Nicopolis and
its surroundings, indi-
cating the location of
Basilica A, of bishop
Doumetios.

Εισαγωγή

Κατά τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους η Νικόπολη περιορίστηκε στο 1/6 της αρχικής της έκτασης, με την κατασκευή ενός νέου τείχους. Ο οχυρωματικός αυτός περίβολος, μαζί με τα θρησκευτικά κτίρια αποτελούν τα πιο αντιπροσωπευτικά και καλύτερα ανασκαμμένα μνημεία του χώρου, τα οποία χρονολογούνται από τα μέσα του 5ου έως τα τέλη του 6ου αι., ενώ υπάρχουν και άλλα λιγότερο γνωστά, μερικώς ανασκαμμένα και μελετημένα. Στο εσωτερικό της πόλης έχουν εντοπιστεί τέσσερις παλαιοχριστιανικές βασιλικές (Α, Β, Γ, ΣΤ), ενώ δυο ακόμη ανασκάφηκαν εκτός των τειχών, η κοιμητηριακή Βασιλική Δ, πλησίον της νότιας πύλης του ρωμαϊκού τείχους και η Βασιλική Ε αρκετά χιλιόμετρα μακριά, στην περιοχή του Αγ. Θωμά, όπου υπήρχε και ένα από τα λιμάνια της πόλης. Περιορισμένα όμως είναι μέχρι στιγμής τα δεδομένα που διαθέτουμε για τις οικίες και τον πολεοδομικό ιστό της πόλης. Σε γενικές γραμμές, όπως μαρτυρεί και η χωροθέτηση των βασιλικών, φαίνεται ότι το προϋπάρχον ρωμαϊκό πολεοδομικό σύστημα διατηρήθηκε, με κάποια ωστόσο πυκνώση. Συχνά οι ρωμαϊκές οικίες, με μετατροπές και ανακατασκευές, εξακολούθησαν να κατοικούνται, όπως συνέβη στην έπαυλη του Μάνιου Αντωνίνου, όπου με βάση τα ευρήματα κυρίως από τους χώρους του βαλανείου αυτής, κατοικήθηκε μέχρι τα τέλη του 5ου αι., ή

Γενική άποψη των οχυρώσεων της Παλαιοχριστιανικής Νικόπολης από ΝΔ.

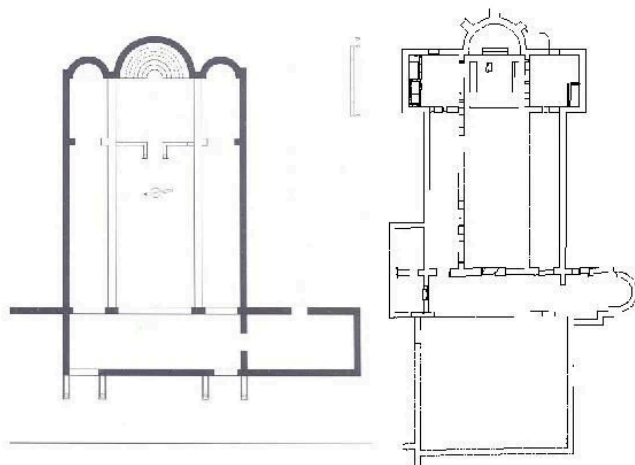
View of the Early Christian fortifications of Nicopolis.

Introduction

Early Christian Nikopolis occupies an area of about 70 acres, equivalent to approximately one-sixth of the walled Roman city. Construction of the new fortification enclosure, 2 kilometers in length, was the most significant change contributing to the shape of the city during the period after its founding. Apart from the fortification enclosure, the religious buildings, dated from the mid-5th to the late 6th century, are almost the only remains of the Early Christian city. Within the city there have been found four Early Christian basilicas (A, B, Γ, ΣΤ), while two additional ones have been excavated outside the walls: the cemetery Basilica Δ near the southern gate of the Roman wall, and basilica Ε in the area of Agios Thomas, where one of the city's harbors was situated. The basilicas of Nikopolis, with their marvelous mosaic floors, comprise the best-known group of Christian monuments in Epirus. In contrast, we know next to nothing of the residential dwellings and town plan of the Early Christian city. Generally, as the location of the basilicas testifies, it would seem that the preexisting Roman orthogonal system was retained, though on a smaller scale. In a number of instances existing dwellings continued in use with alterations and repairs, as occurred at the villa of Manius Antoninus, which on the basis of finds primarily coming from the area of its baths was inhabited until the end of the 5th century, or at the partially excavated Roman dwelling located west of basilica Α which is known as the "Royal House" or "Episcopate". Inside this complex, originally identified by A. Philadelphus as the residence of the city's bishop, there was found a mosaic floor with a circular frame bearing the inscription "+Επί Γεωργίου εκδίκου", architectural members, and traces of frescoes with crosses and the figures of what were probably saints, which confirm the use of the building during the Early Christian period. Within the eastern half of the early Christian fortification is situated the "Nymphaeum", an originally Roman building preserving two different phases of mosaics, one of which is suggested to date to the early fifth century. Outside the city walls, at the site of Ftelia, there was found another residence that constitutes the sole example of a suburban villa from the same era.

The remains of dwellings found in connection with the inner side of the southern Early Christian wall, as well as some cist graves outside the western side of the walls, which were constructed from reused limestone slabs taken from Roman roads, comprise the meager remains of the early Byzantine period (7th - 8th c.) discovered to date. Finally, the remains of a three-aisled basilica built in the area of "Analipsi", on a height beside

στο μερικώς ανασκαμμένο, ρωμαϊκό οικοδόμημα που βρίσκεται στα δυτικά της Βασιλικής Α και είναι γνωστό ως «Βασιλόσπιτο» ή «Επισκοπείο». Στο συγκρότημα αυτό, το οποίο ταυτίστηκε αρχικώς από τον Α. Φιλαδελφέα με την κατοικία του επισκόπου της πόλης, βρέθηκε ψηφιδωτό δάπεδο που έφερε κυκλικό πλαίσιο με την επιγραφή «+Ἐπὶ Γεωργίου ἐκδίκου», καθώς και ίχνη τοιχογραφιών με σταυρούς και μορφές, πιθανώς, αγίων, που μαρτυρούν τη χρήση του κτιρίου κατά τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους. Στο ανατολικό τμήμα της παλαιοχριστιανικής πόλης έχει βρεθεί ένα επίμνηκες, ρωμαϊκό κτίριο ("Νυμφαίο";) που διασώζει ψηφιδωτά δάπεδα δύο διαφορετικών φάσεων, η μία εκ των οποίων τοποθετείται πιθανώς στις αρχές του 5ου αιώνα.

Κατόψεις των
Βασιλικών Γ' και Δ'
της Νικόπολης.

Floor plans of basilicas Γ and Δ

Εκτός των τειχών της πόλης, στη θέση Φτελιά, εντοπίστηκε επίσης μια ακόμη οικία, η οποία αποτελεί μοναδικό δείγμα περιστατικής έπαυλης της ίδιας εποχής.

Τα κατάλοιπα κατοικιών που βρέθηκαν σ' επαφή με τη νότια πλευρά του παλαιοχριστιανικού τείχους, καθώς και μερικοί κιβωτίσχημοι τάφοι εξωτερικά της δυτικής πλευράς των τειχών, κατασκευασμένοι από ασβεστολιθικές πλάκες που είχαν αφαιρεθεί από τους ρωμαϊκούς δρόμους, συνιστούν τα πενιχρά μέχρι στιγμής λείψανα των πρώιμων βυζαντινών χρόνων (7^{ος}-8^{ος} αι.). Τέλος, τα ερείπια μιας τρίκλιτης βασιλικής, η οποία ανεγέρθηκε στην περιοχή της «Ανάληψης», σε ύψωμα δίπλα από τη λιμνοθάλασσα του Μαζώματος και χρονολογήθηκαν αρχικώς στους βυζαντινούς χρόνους, τοποθετούνται με βάση πιο πρόσφατες έρευνες στο 17^ο αι.

the salt marsh at Mazoma and originally dated to the Byzantine period, is now placed in the 17th century on the basis of recent research.

The first excavations in basilica A were carried out during the years 1915-1918 by Alexandros Philadelphus and were supported by the Archaeological Society. Philadelphus himself drew the finds and the marvelously refined color plans found today in the archives of his descendants. The excavator simultaneously created the first beginnings of a Museum, which was housed from 1921-24 on the entry floor of the Municipal Building in Preveza, and then in

Κιβωπίσχημοι τάφοι
πρώιμων Βυζαντινών
χρόνων (7^{ος} - 8^{ος}
αι.), κατασκευασμένοι
από ασβεστολιθικές
πλάκες σε δεύτερη
χρήση.

Early Christian cist-
graves made of
limestone slabs in
second use.

the Ottoman precinct (mosque) in the city.

The most important excavation finds were transported there, including those of basilica A. Unfortunately, however, the bombing of the building during World War II resulted in the destruction, looting, and scattering of the finds. Beginning in 1926, Alexandros Philadelphus and Georgios Sotiriou, in collaboration with the architect Anastasios Orlandos, carried out systematic excavation of the monument. Following a long interruption due to the war, excavations began once again in the 1960s, carried out by Demetrios Pallas and Anastasios Orlandos, who completed excavation of the church and conducted consolidation works on the excavated monuments of Nikopolis, including basilica A. During the same period, roofs were constructed to protect the mosaics of the church's side chambers, replacing the old, makeshift roofs from the period of Philadelphus.

Το ιστορικό των εργασιών

*Το αίθριο της
Βασιλικής Α' μετά την
ολοκλήρωση των
πρώτων ανασκαφών
του Α. Φιλαδέλφειος
το 1918 (φωτ. Α.
Φιλαδέλφειος).*

*The atrium of
Basilica A after the
first excavations by
A. Philadelphus
(photo by A.
Philadelphus)*

Οι πρώτες ανασκαφές στη Βασιλική Α διενεργήθηκαν κατά τα έτη 1915-1918 από τον Αλέξανδρο Φιλαδέλφειο με δαπάνη της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Στον Φιλαδέλφειο οφείλουμε τα εξαιρετικά σχέδια με τα οποία εικονογράφησε τα ημερολόγια των ανασκαφών του, καθώς και τη δημιουργία του πρώτου, στοιχειώδους Μουσείου, το οποίο από το 1921 έως το 1924 στεγάστηκε στο ισόγειο του Δημαρχείου της Πρέβεζας και αργότερα στο οθωμανικό τέμενος (τσαμί) της πόλης, που βομβαρδίστηκε κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Από το έτος 1926 οι Αλέξανδρος Φιλαδέλφειος και Γεώργιος Σωτηρίου, με τη συνεργασία του αρχιτέκτονα Αναστάσιου Ορλάνδου, συστηματοποιούν την ανασκαφή του μνημείου. Ύστερα από μακρά διακοπή λόγω του πολέμου, οι εργασίες ξεκινούν εκ νέου τη δεκαετία του 1960 από τους Δημήτριο Πάλλα και Αναστάσιο Ορλάνδο, οι οποίοι ολοκληρώνουν την ανασκαφική έρευνα του ναού και πραγματοποιούν στερεωτικές εργασίες στα μνημεία της Νικόπολης που έχουν ανασκαφεί, μεταξύ των οποίων και στη Βασιλική Α. Την ίδια εποχή κατασκευάζονται στέγαστρα για την προστασία των ψηφιδωτών των πλευρικών του ιερού διαμερισμάτων, προς αντικατάσταση των παλαιών, πρόχειρων στεγαστρών της εποχής του Φιλαδέλφειου.

Από το 1970 έως το 1980 η 8^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων πραγματοποιεί μεμονωμένες στερεωτικές επεμβάσεις στο μνημείο, ενώ τα έτη 1982-1984 καθαρίζονται τα ψηφιδωτά δάπεδα και καθαιρούνται τα παλαιά στέγαστρα. Το διάστημα 1991-

Between 1970 and 1980, the 8th Ephoreia of Byzantine Antiquities carried out individual consolidation interventions on the monument; between 1982-1983 the basilica's mosaic floors were cleaned, and the old covering roofs were demolished. In 1991-1992, the 8th EBA conducted excavations in the surrounding area south and west of the basilica. At the same time, there was selective consolidation of the monument's frescos, restoration of all the mosaic floors that had been previously conserved, and new conservation of the mosaic floors in the church's transepts ("pastophoria").

Excavations in the area surrounding the basilica, as well as along the ancient road that passes by its western side were continued from 2002-2006, with the inclusion of Nikopolis in the Greek Ministry of Culture's Fund of Credits Management for Archaeological Work, and the creation of the Scientific Committee of Nikopolis. Among the works carried out in recent years were also the construction of new coverings for the church's transepts and the diaconicon, conservation of the nave's mosaic floor and a detailed photographic documentation of the basilica's preserved mosaic floors.

The basilica comprises the most characteristic architectural type of Christian church from the 4th to the 6th century. It was an elongated building divided lengthwise into three or more parts, of which the central one was always wider and higher than the others, and which concluded on one of its narrow sides in a semicircular apse. The orientation of the Christian basilica as a rule had the apse facing East, though there are numerous exceptions.

Location-Name-Date

Basilica A of Doumetios is centrally located in the Early Christian city, west of the old archaeological museum and east of the complex of the "Episcopate". It is 32 m. from the southern side of the Early Christian wall, and is oriented SE - NW. The church was dedicated to St. Demetrius, as we are informed by an inscription preserved in the mosaic floor of the western portico of the atrium, in front of the basilica's main entrance. It was the first basilica to come to light in A. Philadelphus' excavations, and it is known as the basilica of the Bishop Doumetios, from the name of the two homonymous bishops recorded in the inscriptions of its mosaic floors; they were the founder and the dedicator of a part of the basilica's mosaic flooring, respectively. The names of these two bishops are not mentioned in the catalogues of

Architectural description

1992 ανασκάπτεται ο χώρος, νότια και δυτικά της βασιλικής και παράλληλα συνεχίζονται οι αναγκαίες εργασίες στερέωσης των τοικοποιών και συντήρησης μέρους των ψηφιδωτών δαπέδων της βασιλικής.

Οι ανασκαφές στον περιβάλλοντα χώρο της βασιλικής, καθώς και στην αρχαία οδό που διέρχεται στα δυτικά αυτής συνεχίστηκαν από το 2002 έως το 2006, με την ένταξη της Νικόπολης στο Ταμείο Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων του Υ.Π.Π.Ο. και τη σύσταση της Επιστημονικής Επιτροπής Νικόπολης. Στα πλαίσια των έργων που πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια συγκαταλέγονται επίσης η κατασκευή νέων στεγάστρων στα πλάγια του ιερού διαμερίσματα και στο διακονικό, η συντήρηση του ψηφιδωτού δαπέδου του κεντρικού κλίτους του ναού, η λεπτομερής φωτογραφική αποτύπωση των σωζόμενων ψηφιδωτών δαπέδων της βασιλικής και η διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου.

Η βασιλική αποτελεί τον πιο χαρακτηριστικό αρχιτεκτονικό τύπο χριστιανικού ναού από τον 4^ο μέχρι και τον 6^ο αιώνα. Πρόκειται για ένα επίμηκες κτίριο που διαιρείται κατά το μήκος του σε τρία ή περισσότερα μέρη (κλίτη), από τα οποία το κεντρικό, που είναι πάντοτε πλατύτερο και υψηλότερο από τα άλλα, απολήγει σε ημικυκλική αψίδα.

Θέση-ονομασία-χρονολόγηση.

Η Βασιλική Α - Δουμετίου βρίσκεται σε κεντρικό σημείο της παλαιοχριστιανικής πόλης, δυτικά του παλαιού αρχαιολογικού Μουσείου και ανατολικά του συγκροτήματος του «Επισκοπείου». Απέχει 32 μέτρα από τη νότια πλευρά του παλαιοχριστιανικού τείχους και έχει προσανατολισμό από ΝΑ προς ΒΔ. Ο ναός ήταν αφιερωμένος στον άγιο Δημήτριο, όπως πληροφορούμαστε από την επιγραφή που σώζεται στο ψηφιδωτό δάπεδο της δυτικής στοάς του αιθρίου. Ήταν η πρώτη βασιλική που ήρθε στο φως με τις ανασκαφές του Α.Φιλαδελφέως και είναι γνωστή ως Βασιλική του επισκόπου Δουμετίου, από το όνομα των δυο ομώνυμων επισκόπων, το οποίο αναγράφεται στις επιγραφές των ψηφιδωτών δαπέδων, και υπήρξαν ο κτίτορας και ο αναθέτης μέρους της ψηφοθέτησης του ναού αντίστοιχα. Στους επισκοπικούς καταλόγους δεν αναφέρεται το όνομα των δυο αυτών επισκόπων και κατά συνέπεια το χρονικό διάστημα της αρχιερατίας τους εξάγεται με τη βοήθεια άλλων στοιχείων. Στην εκκλησιαστική ιστορία της πόλης το όνομα ενός επισκόπου Δουμετίου συνδέεται με επισκευές που πραγματοποιήθηκαν στη Βασιλική Β Αλκίσιωνος, όπου βρέθηκε ανάγλυφο θραύσμα μαρμάρινου τοξωτού υπερθύρου με την επιγραφή «καὶ τοῦτο τὸ καλὸν Δουμετίου», με

Κατασκευή
στεγάστρου
προστασίας
ψηφιδωτού δαπέδου.

*Construction of a
shelter for the pro-
tection of a mosaic
floor.*

Συντήρηση ψηφιδω-
τού δαπέδου στο
κεντρικό κλίτος του
ναού.

*Conservation of a
mosaic floor in the
main aisle of the
basilica.*

bishops, and in consequence their prelaties are inferred with the help of other evidence. In the ecclesiastical history of the city, the name of a bishop Doumetios is connected with repairs carried out on basilica B (that of Alkison), where there was found a relief fragment of an arched marble door lintel with the inscription “καὶ τοῦτο τὸ καλὸν Δουμετίου”, with the name of the bishop rendered in a cruciform monogram. This alteration to basilica B is dated, in accordance with the prevailing view, after the prelaty of the Bishop Alkison, who died in 516. We therefore deduce that the first Bishop Doumetios, who was most probably the founder of basilica A, lived in the early 6th century. Beyond the mention of his name in the mosaics of basilica A, the form of the transepts and mainly the artistic analysis of the mosaics led to a dating of the monument's initial phase between 525-550. Later –probably between 550-575– there was some rebuild-

Άποψη της Βασιλικής Α' με τα προσκτίσματά της και το δρόμο στο δυτικό της άκρο (φωτ. αρχείο ΛΓ' ΕΠΚΑ).

View of the Basilica A with its annexes as well as the road by its west edge (photo: 33^d Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities).

το όνομα του επισκόπου ν' αποδίδεται σε σταυρόσχημο μονόγραμμα. Η διαμόρφωση αυτή που πραγματοποιήθηκε στη Βασιλική Β χρονολογείται, σύμφωνα με την επικρατέστερη άποψη, μετά την περίοδο της αρχιερατίας του επισκόπου Αλκίσωνος, ο οποίος πέθανε το 516, και επομένως συνάγεται, ότι ο πρώτος επίσκοπος Δουμέτιος, ο οποίος υπήρξε πιθανότατα και ο κτίτορας της Βασιλικής Α, έζησε στις αρχές του 6^{ου} αιώνα. Πέρα από την αναφορά του ονόματός του στα ψηφιδωτά της Βασιλικής Α, η διαμόρφωση των πλευρικών του ιερού διαμερισμάτων (παστοφορίων), και κυρίως η μελέτη των ψηφιδωτών οδήγησε στη χρονολόγηση της πρώτης φάσης του μνημείου γύρω στο 525-550. Αργότερα, πιθανώς κατά το διάστημα 550-575, πραγματοποιήθηκε κάποια ανακατασκευή, κατά την οποία προστέθηκε το αίθριο και κατασκευάστηκαν τα ψηφιδωτά αυτού, από τον δεύτερο επίσκοπο Δουμέτιο, όπως μαρτυρεί η κτητορική επιγραφή του αιθρίου.

Ο ναός

Η Βασιλική Α Δουμετίου ανήκει στον τύπο της τρίκλιτης, ξυλό-

ing, during which the atrium and its mosaic floors were added by the second bishop Doumetios, as the atrium's founding inscription testifies.

The Church

Basilica A of Doumetios belongs to the type of three-aisled basilicas with wooden roof and with the nave and the aisles finished in a tripartite transept. This shape characterizes most of the Nikopolis basilicas (B, Δ, E), and is the commonest among basilicas in the wider region of eastern Illyricum, perhaps under the influence of the architecture of Nikopolis, or of the older churches of Rome, according to a number of recent theories.

Basilica A (together with its western propylon) has a total length of 54 m. and width of 37.15 m., including the narthex with its annexes. The church's original walls are preserved up to a low height ranging between 0.45 and 0.60 m., with the exception of parts of the sanctuary apse, where the original preserved wall reach a height of 4.10 m., and the diacon-

Θραύσμα τοξωτού
μαρμάρινου
αρχιτεκτονικού
μέλους με το
μονόγραμμα του
αρχιεπισκόπου
Δουμετίου (φωτ. ΛΓ
ΕΠΚΑ).

Fragment of a mar-
ble architectural
member with the
monogram of bishop
Dometios (photo:
33^d Ephorate of
Prehistoric and
Classical
Antiquities).

στεγής βασιλικής με πλευρικά, εξέχοντα του ιερού διαμερίσματα (γνωστά ως «παστοφόρια» ή «εγκάρσια πτερύγια»). Η διαμόρφωση αυτή χαρακτηρίζει τις περισσότερες βασιλικές της Νικόπολης (Β, Δ, Ε) και επιχωριάζει στις βασιλικές της ευρύτερης περιοχής του ανατολικού Ιλλυρικού, ίσως κατ' επίδραση της αρχιτεκτονικής της Νικόπολης, ή των παλαιότερων ναών της Ρώμης, σύμφωνα με κάποιες νεότερες θεωρίες.

Η Βασιλική Α έχει (μαζί με το δυτικό πρόπυλο) συνολικό μήκος 54μ. και πλάτος 37,15μ., συμπεριλαμβανομένων των προσκισμάτων του νάρθηκα. Οι αρχικές τοιχοποιίες του ναού διατηρούνται στην πλειονότητά τους σε μικρό ύψος, που κυμαίνεται από 45 έως 60 εκ., με εξαίρεση τμήματα της αψίδας του ιερού, όπου η αρχική σωζόμενη τοιχοποιία φθάνει τα 4,10 μ. και του διακονικού που ανέρχεται στα 1,85μ. περίπου. Η βασιλική ήταν χτισμένη από αργολιθοδομή και σύμφωνα με τον πρώτο ανασκαφέα του μνημείου έφερε κατά διαστήματα οριζόντιες ζώνες οπτοπλίνθων, που περιέτρεχαν ολόκληρο το ναό σε επάλληλες σειρές. Στα κατώτερα τμήματα των τοίχων, καθώς και στις γωνίες των πλευρικών του ιερού διαμερισμάτων και των ανοιγμάτων του ναού έχουν χρησιμοποιηθεί ασβεστολιθικοί δόμοι από ρωμαϊκά οικοδομήματα. Η βασιλική, η οποία διέθετε πιθανότατα και υπερώα, καλυπτόταν από μια υπερυψωμένη δίριχτη στέγη, ενιαία για το κεντρικό κλίτος του ναού και το ιερό και από μονόριχτες στέγες στα πλευρικά κλίτη. Δίριχτες στέγες έφεραν επίσης τα παστοφόρια, το διακονικό και τα πρόπυλα, ενώ η στέγη του αιθρίου ήταν μονόριχτη με κλίση προς την αυλή, όπου συγκεντρώνονταν τα νερά της βροχής.

Για την περιγραφή του συγκροτήματος της βασιλικής θα ξεκινήσουμε από τον εξωτερικό, ευρύτερο χώρο αυτού και ακολουθώντας την πορεία του πιστού της εποχής, θα εισέλθουμε μέσω του αιθρίου στον κυρίως ναό.

Ο περίβολος

Θραύσμα μαρμάρι-
νου τεκτονικού κιονό-
κρανου με ανάγλυφο
σταυρόσχημο μονό-
γραμμα
[ΔΟΥ]ΜΕ[ΤΙ]ΟΥ]; το
οποίο βρέθηκε κατά
την ανασκαφή του
1965, στα ανατολικά
της αψίδας του Ιερού
(φωτ. ΛΓ ΕΠΚΑ).

Fragment of a mar-
ble tectonic capital
with a relief mono-
gram, found in 1965,
east of the main
apse of the basilica
(photo: 33^d
Ephorate of
Prehistoric and
Classical
Antiquities).

icon (sacristy), where the wall extend to about 1.85 m. The basilica was constructed of a mix of bricks, reused roof tiles and limestone rubble, and according to the original excavator of the monument it bore horizontal zones of brick at intervals, running around the entire church in successive series. In the lower parts of the walls, as well as at the corners of the transepts and the openings of the church, limestone blocks from Roman buildings were employed. The basilica, which most likely also had galleries, was covered by an elevated gable roof, of one piece for the nave and the sanctuary, and by sloping roofs for the side aisles. Gabled roofs also covered the pastophoria, the diaconicon (sacristy), and the propylon, while the atrium had a roof that sloped towards the courtyard in order to collect rainwater.

For the description of the basilica complex, we will begin from its exterior, wider area, and following the course of the faithful of that era, we will enter the main church through the atrium.

The Enclosure

The enclosure, called the έρκος according to Eusebius of Caesarea (4th c. A.D.), or περιβόλαιον according to Markos Diakonos (5th c. A.D.), is found fairly frequently in 4th and 5th century basilicas, under the influence of the ancient sanctuary.

The southern "enclosure", with a total length of 58.60 m., was built of successive zones of rough masonry and brickwork (*opus mixtum*). Recent research has revealed that in contrast with Orlandos' original plan, along this wall there were openings at regular intervals that probably featured brick arches. For the closure of these openings in a later phase, architectural members from older buildings were used as occasion required (e.g. the body of caryatid, an Ionic col-

- 1 ΒΑΣΙΛΙΚΗ Α (ΔΟΥΜΕΤΙΟΥ)
- 2 ΝΟΤΙΟΣ ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ
- 3 ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΣ ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ
- 4 ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΕΣ ΤΟΙΧΟΠΟΙΗΣΕΙΣ / ΔΕΙΨΑΝΑ ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΩΝ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΩΝ
- 5 ΨΗΦΙΔΙΟΤΟ ΔΑΠΕΔΟ
- 6 ΑΓΩΓΟΣ
- 7 ΠΙΘΑΝΗ ΘΕΣΗ ΚΑΙΜΑΚΑΣ
- 8 ΟΔΟΣ (CARDO)
- 9 ΟΔΟΣ (DECUMANUS MAXIMUS)
- 10 ΦΡΕΑΤΙΑ
- 11 ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΕΣ ΤΟΙΧΟΠΟΙΗΣΕΙΣ
- 12 "ΕΠΙΣΚΟΠΕΙΟ" η "ΒΑΣΙΛΟΣΠΙΤΟ"
- 13 ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΤΕΙΧΟΣ - "ΩΡΑΙΑ ΠΥΛΗ"

Ο περίβολος ονομαζόμενος *έρκος* κατά τον Ευσέβιο Καισαρείας (4^{ος} αι. μ.Χ.) ή *περιβόλαιον* κατά τον Μάρκο Διάκονο (5^{ος} αι. μ.Χ.), απαντά αρκετά συχνά στις βασιλικές του 4^{ου} και 5^{ου} αιώνα, κατ' επίδραση της αρχιτεκτονικής του αρχαίου τεμένους.

Ο νότιος «περίβολος», συνολικού μήκους 58,60μ., ήταν κατασκευασμένος από επάλληλες ζώνες αργολιθοδομής και πλινθοδομής (*opus mixtum*). Οι νεότερες έρευνες αποκάλυψαν ότι αντίθετα με το αρχικό σχέδιο του Ορλάνδου, στον τοίχο αυτό διαμορφώνονταν ανά τακτά διαστήματα ανοίγματα, τα οποία έφεραν πιθανώς πλίνθινα τόξα. Για το κλείσιμο των ανοιγμάτων αυτών σε μια μεταγενέστερη εποχή, είχαν χρησιμοποιηθεί κατά περίπτωση και αρχιτεκτονικά μέλη παλαιότερων οικοδομημάτων (π.χ. κορμός καρυάτιδας, ιωνικού τύπου βάση κίονα). Σε επαφή με την εσωτερική πλευρά του νότιου περιβόλου ήρθαν στο φως κάθετα τοιχεία που διαμόρφωναν επιμέρους διαμερίσματα, τα οποία αποτελούσαν τμήματα προγενέστερων ρωμαϊκών κτισμάτων. Κάποια από αυτά ενσωματώθηκαν στις σύγχρονες με τη βασιλική βοηθητικές κατασκευές που θα υπήρχαν εντός του περιβόλου, ενώ αποκαλύφθηκαν και πιο πρόχειρες, μεταγενέστερες τοιχοποιίες. Η ανατολική πλευρά του περιβόλου της βασιλικής, η οποία μέχρι στιγμής έχει αποκαλυφθεί σε μήκος 47μ., είχε σε σύγκριση με τη νότια, λιγότερο επιμελημένη τοιχοποιία, από απλή αργολιθοδομή με σποραδική χρήση πλίνθων, μεταξύ των οποίων και ρωμαϊκών σε δεύτερη χρήση.

Το αίθριο

Το αίθριο, ο περίστωος αύλειος χώρος στα δυτικά του νάρθηκα, δημιουργήθηκε στη χριστιανική βασιλική, είτε από τη σύμπτυξη του μεγάλου περιβόλου των ειδωλολατρικών και πρώιμων χριστιανικών ναών, είτε κατ' επίδραση του περιστυλίου των ρωμαϊκών, ιδιωτικών οικιών. Ο χώρος αποτελούσε ένα είδος προθαλάμου, που τον 4^ο αι. χρησίμευε και για τη συγκέντρωση των πιστών κατά την ακολουθία του Ασματικού Όρθρου, ως το προπαρασκευαστικό στάδιο της Θείας Λειτουργίας. Το αίθριο της Βασιλικής Α έχει μήκος 14,60μ. και πλάτος 18μ., όσο περίπου και το πλάτος του κυρίως ναού. Είναι τρίστω, με τη δυτική στοά (πλάτους 3,73μ.) στενότερη από τις άλλες δυο, το πλάτος των οποίων είναι 4,54 και 4,58μ. αντίστοιχα. Στην ανατολική απόληξη της δυτικής στοάς σχηματίζονται τέσσερις πεσσοί, που στήριζαν τοξωτά ανοίγματα, μέσω των οποίων επικοινωνούσαν οι στοές του αιθρίου. Δυο συμμετρικές θύρες, πλάτους 2,30μ. οδηγούν από τη νότια και βόρεια στοά στο νάρθηκα του ναού. Από την κιονοστοιχία του αιθρίου σώζεται μια βάση, και θραύσματα των αράβδων, μαρμάρινων μονολιθικών κίωνων της. Το δάπεδο του υπαίθριου, κεντρικού χώρου είναι στρωμένο με ορθογώνιες ασβεστολιθικές πλάκες, ενώ το δάπεδο των στοών

umn base). Touching the interior side of the southern enclosure, there came to light low vertical walls that formed individual chambers, and which were parts of earlier Roman buildings. Some of these were incorporated into ancillary constructions contemporary with the basilica within the enclosure, while more makeshift masonry was also uncovered, comprising additions that followed the construction of the basilica. In contrast to the southern side, the eastern side of the basilica's enclosure, which has so far been uncovered to a length of 47 m., had less finished masonry, with the sporadic employment of bricks, among them reused Roman bricks.

The atrium

The atrium, the courtyard area surrounded by porticos/colonnades to the west of the narthex, was created in the Christian basilica either from the contraction of the large enclosure of pagan and early Christian churches, or under the influence of the peristyle courtyard of private Roman residences. The area comprised a sort of antechamber; in the 4th century it also served for the gathering of the faithful during the Matins, which comprised the preliminary stage of the Divine Liturgy. The atrium of basilica A has a length of 14.60 m. and a width of 18 m., i.e. about the same width as that of the main church. It has three porticoes, its western one

Άποψη της βασιλικής από τα τείχη, από ΝΔ. Διακρίνεται ο δρόμος (cardo) που οδηγούσε στην είσοδο του αιθρίου.

View of the basilica from the walls at the SW with the road (cardo) leading to the entrance of the atrium.

καλύπτεται με ψηφιδωτά και είναι υπερυψωμένο κατά 0,30μ. από το επίπεδο του νάρθηκα.

Σύμφωνα με το τυπικό της λατρείας κατά τα πρώτα χριστιανικά χρόνια, πριν από την είσοδο των πιστών στο ναό, τελούνταν η *κάθαρσις* ή το *καθάρσιον* δηλαδή η νύψη χειρών και ποδιών, ως συμβολική πράξη καθαρμού της ψυχής. Στη Βασιλική Α δεν βρέθηκε κάποιο είδος κρήνης, παρά μόνον πέντε μαρμάρινα θραύσματα, τα οποία αποδόθηκαν από τον Φιλαδελφέα σε μαρμάρινη φιάλη ή περιρραντήριο.

Στο κέντρο της δυτικής πλευράς του αιθρίου, διαμορφωνόταν η κύρια είσοδος της βασιλικής, ως κιονοστήρικτο πρόπυλο με αετωματική πιθανότητα απόληξη. Από το πρόπυλο διατηρείται μόνον το κατώτερο τμήμα των πλευρικών, κτιστών τοίχων του και μικρά θραύσματα από τους δυο αράβδωτους μαρμαρίνους κίονές του.

Ο νάρθηκας

Πρόκειται για τον επιμήκη χώρο μεταξύ του αιθρίου και του κυρίως ναού. Ο νάρθηκας της Βασιλικής Α έχει μήκος 18μ., πλάτος 4,50 μ. και επικοινωνεί με τον κυρίως ναό μέσω τριών θυρών, εκ των οποίων η κεντρική είναι μεγαλύτερη. Το δάπεδό του καλύπτεται με ψηφιδωτά. Στις απολήξεις των δυο στενών

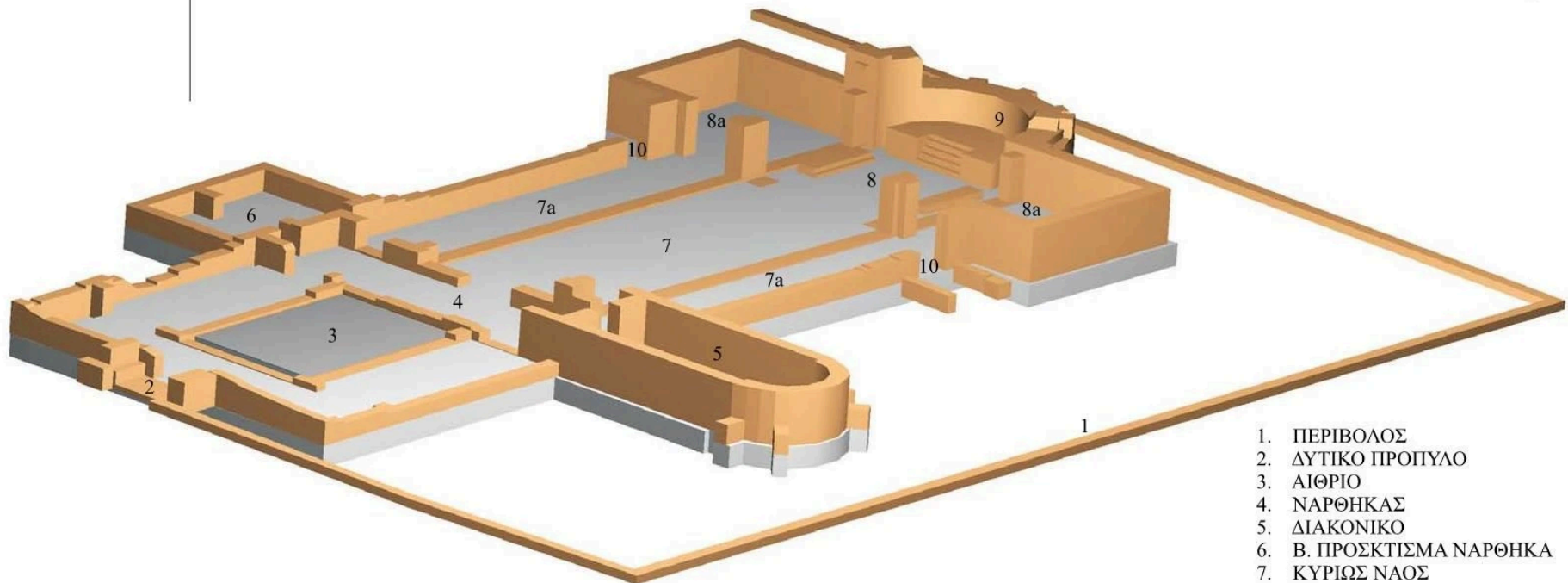
(width 3.73 m.) being narrower than the other two (widths of 4.54 and 4.58 m. respectively). At the eastern end of the western portico four pilasters are formed, supporting arched openings through which the porticoes communicated with each other. Two symmetrical doors, 2.30 m. wide, lead from the southern and northern porticos to the narthex. One base from the atrium colonnade was preserved in situ, as well as a very small number of fragments from the unfluted marble monolithic columns the bases supported. The floor of the central open courtyard is paved with rectangular limestone slabs; the floors of the porticos (0.30 m. higher than that of the narthex) are entirely covered by mosaics.

According to ritual practice during the Early Christian period, before the faithful entered the church, they performed either *κάθαρσις* or *καθάρσιον*, i.e. they washed their hands and feet as a symbolic act of purifying the soul. In basilica A, no sort of fountain was found apart from five marble fragments, attributed by Philadelphus to a marble *phiale* or *perirrhanterion* (ritual water basin).

The monumental main entrance to the basilica was at the center of the western side of the atrium, created in the form of a built propylon supported on columns and most probably

Σχηματική
τρισδιάστατη
απεικόνιση της
Βασιλικής Α'.

Draft 3D view of
Basilica A.

1. ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ
2. ΔΥΤΙΚΟ ΠΡΟΠΥΛΟ
3. ΑΙΘΡΙΟ
4. ΝΑΡΘΗΚΑΣ
5. ΔΙΑΚΟΝΙΚΟ
6. Β. ΠΡΟΣΚΤΙΣΜΑ ΝΑΡΘΗΚΑ
7. ΚΥΡΙΩΣ ΝΑΟΣ
- 7α. ΠΛΑΓΙΑ ΚΛΙΤΗ
8. ΙΕΡΟ
- 8α. ΠΑΣΤΟΦΟΡΙΑ

Σχηματική
τριδιάστατη
απεικόνιση της
Βασιλικής Α'.

Draft 3D view of
Basilica A.

πλευρών του διαμορφώνονται τα εξής προσκτίσματα:

1) το **διακονικό**: πρόκειται για το χώρο στον οποίο οι διάκονοι κατέγραφαν τα ονόματα για τις δεήσεις υπέρ των πιστών που προσέφεραν τα δώρα της Θείας Ευχαριστίας. Αποτελεί τη νότια συνέχεια του νάρθηκα και απολήγει σε ημικυκλική αψίδα, την οποία στήριζαν εξωτερικά τέσσερις αντηρίδες. Έχει μήκος 13μ. και πλάτος ίσο με του νάρθηκα, με τον οποίο επικοινωνεί μέσω μιας θύρας, πλάτους 1,50μ. Μια δεύτερη μικρότερη θύρα, που δεν γνωρίζουμε πότε έκλεισε, ανοιγόταν αρχικά στον ανατολικό πλάγιο τοίχο του. Το δάπεδο καλύπτεται επίσης με θαυμάσια ψηφιδωτά. Το διακονικό της Βασιλικής Α έχει τύπο όμοιο με αυτόν της Βασιλικής Δ, αλλά και με πολλές τρίκλιτες βασιλικές της ευρύτερης περιοχής.

2) το **βόρειο διαμέρισμα**: Πρόκειται για έναν μικρό, διμερή χώρο (διαστάσεων 9,00x6,80x6,50μ.) στη βόρεια συνέχεια του νάρθηκα. Τα δυο μέρη του επικοινωνούσαν ελεύθερα μεταξύ τους, μέσω ενός ανοίγματος πλάτους 3,70μ., το οποίο έφρασσε πιθανώς με παραπέτασμα (βήλο) ή ξύλινο δρύφακτο. Το δάπεδό τους καλύπτεται επίσης με ψηφιδωτά. Το ορθογώνιο, πλινθόκτιστο θεμέλιο που βρέθηκε στο ανατολικό διαμέρισμα (διαστάσεων 2,60x1,80μ.), καθώς και τα πολυάριθμα θραύσματα των μαρμάρινων πλακών με υπερυψωμένο πλαίσιο (τράπεζα) και των οκτώ κιονίσκων με συμφυή κιονόκρανα και βάσεις, μαρτυρούν την ύπαρξη κάποιας ιδιαίτερης κατασκευής. Η ακριβής χρήση

completed by a pediment. Only the lower portion of the built sidewalls and small fragments from its two unfluted marble columns survive from the propylon.

The narthex

This was the long, narrow space between the atrium and the main church. The narthex of basilica A has a length of 18 m., a width of 4.50 m., and communicates with the main church through three doors, of which the central one is the largest. Mosaics covered its floor. At its two narrow ends, the following annexes were built:

1) *The diaconicon (sacristy)*: This was the area in which the deacons recorded names for prayers on behalf of the faithful, who offered gifts for the Divine Eucharist. It comprises the southern extension of the narthex and ends in a semicircular apse, which was supported by four external buttresses. It has a length of 13 m. and a width equal to that of the narthex, with which it communicates through a door 1.50 m. in width. A second, smaller door originally opened in its eastern sidewall, as we can see in Philadelphus' first ground plan of the building, but we do not know when this was closed. Its floor too was covered by splendid mosaics. The diaconicon of basilica A is of a type similar to that of basilica D, as well as to those of many three-aisled basilicas throughout the wider

Θραύσματα μαρμάρινης τράπεζας από την ανασκαφή του Α. Φιλαδελφεύς στο βόρειο πρόκοιτισμα του ναρθήκα (φωτ. Α. Φιλαδεφεύς).

Fragments of a marble mensa, found during the excavation by A. Philadelpheus at the north annex of the narthex (photo A. Philadelpheus).

του χώρου δεν έχει προσδιοριστεί. Ενδεχομένως πρόκειται για κάποιο χώρο κατάθεσης των προσφορών των πιστών και προετοιμασίας για τη Θεία Λειτουργία.

Ο κυρίως ναός

Ο κυρίως ναός της βασιλικής έχει μήκος 32,40μ. και πλάτος 18,14μ. Δυο κιονοστοιχίες, από τις οποίες σώζονται μόνον οι στυλοβάτες, χώριζαν το ναό σε τρία κλίτη, εκ των οποίων το κεντρικό είναι ελαφρώς υπερυψωμένο. Κάθε κιονοστοιχία έφερε έξι αράβδωτους μονολιθικούς κίονες, που εδράζονταν απευθείας επάνω στο στυλοβάτη. Τα λίγα σωζόμενα θραύσματα μαρτυρούν μια ποικιλία στη χρήση των υλικών, καθώς βρέθηκαν κίονες τόσο από λευκό μάρμαρο, όσο και από φαιόχρωμο γρανίτη και ψαμμίτη. Σύμφωνα με τον πρώτο ανασκαφέα, η εσωτερική πλευρά των στυλοβατών καλυπτόταν πιθανώς από διαφράγματα (θωράκια) ή τοιχία. Στην κατασκευή των στυλοβατών απαντά και υλικό σε δεύτερη χρήση, μεταξύ του οποίου ξεχωρίζει δόμος με τμήμα ρωμαϊκής επιγραφής : «ΣΣΕΙΜΑΚΟΣ / Ν [...]». Η βασιλική διέθετε και υπερώα, όπως συνάγεται από την ανεύρεση κιονοκράνων και κιόνων μικρότερου μεγέθους κατά τις πρώτες ανασκαφές. Αντίστοιχα ανοίγματα, στο ανατολικό άκρο των πλευρικών κλιτών οδηγούσαν στα πλάγια του ιερού διαμερίσματα. Δυο δευτερεύουσες θύρες με μαρμάρινα κατώφλια, στη βόρεια και νότια πλευρά της βασιλικής κοντά στο ιερό, εξασφάλιζαν την απευθείας είσοδο στον κυρίως ναό. Η νότια είσοδος στεγαζόταν με δικιόνιο πρόπυλο, από το οποίο σώζονται το κατώτερο τμήμα των πλάγιων τοίχων του και ορισμένα από τα αρχιτεκτονικά στοιχεία αυτού (βάση κιόνων, αράβδωτος μαρμαρινός κίονας). Ολόκληρο το δάπεδο του κεντρικού κλίτους καλυπτόταν με ψηφιδωτά, από τα οποία διατηρείται πλέον μόνον ένα τμήμα στο δυτικό άκρο του, ενώ τα δάπεδα των πλα-

Μαρμάρινοι κιονίσκοι από την ανασκαφή του Α. Φιλαδελφεύς στο βόρειο οπρόσκιγμα του Ναρθήκα (φωτ. Α. Φιλαδεφεύς).

Small marble columns found by A. Philadelpheus at the north annex of the narthex (photo A. Philadelpheus).

region.

2) *The northern annex:* This was a small space (9.00 x 6.80 x 6.50 m.) divided into two at the northern continuation of the narthex. The two chambers communicated freely with one another through an opening 3.70 m. wide, which was probably closed by a curtain or wooden balustrade. Mosaics also covered the floors of these two rooms. The rectangular brick foundation found in the eastern chamber (2.60 x 1.80 m.), as well as the large number of fragments from marble blocks with a raised border (mensa) and the eight small columns built of a piece with their capitals and bases testify to the existence of some special construction. The precise use of this space has not been determined. Perhaps it was a place for the faithful to deposit their offerings and to prepare for the Divine Liturgy.

The main church

The basilica's main church, where the faithful remained during the service, is 32.40 m. long and 18.14 m. wide. Two colonnades, from which only the stylobates are preserved, separated the church into the slightly raised nave and the two lateral aisles.

Each colonnade had six unfluted, monolithic columns set directly on the stylobate. The small number of preserved fragments testifies to the variety of materials employed, as columns of white marble as well as of dark granite and sandstone were found. According to the first excavator, the interior side of the stylobates was probably covered by slabs (θωράκια) or low walls, a fact that also explains the irregular shape presented by the limestone stylobate blocks on the sides of the side aisles. Reused materials were employed for

Μαρμάρινοι αμφικί-
νες παραθύρων της
Βασιλικής Α'.

Marble architectural
members from the
windows of the basil-
ica.

γίων κλιτών του ναού καλύπτονταν με μαρμαροθετήματα κατασκευασμένα από ακανόνιστα, ποικιλόχρωμα πλακίδια μαρμάρου (*opus signinum*).

Το ιερό

Ο ναός απολήγει στ' ανατολικά σε ημικυκλική αψίδα, εσωτερικής διαμέτρου 7,27μ., η οποία εξέχει από τον κυρίως ναό κατά 5μ. και ενισχύεται εξωτερικά με επτά αντηρίδες. Στο χώρο της αψίδας και μπροστά από αυτή διατάσσονται οι θρόνοι επισκόπου και κληρικών, το λεγόμενο σύνθρονο. Εκατέρωθεν της Αγίας Τράπεζας σώζονται τα δυο ορθογώνια έδρανα των κληρικών (συνψέλλια- *subsellium*, βάθρα, ή θρόνοι δεύτεροι), μήκους 3,75μ. και πλάτους 1,17μ. Το κέντρο της αψίδας καταλαμβάνει ημικυκλικό πόδιο, όπου ήταν τοποθετημένος ο επισκοπικός θρόνος, με πέντε βαθμίδες ανόδου, τοποθετημένες στο κέντρο της εσωτερικής, ευθείας πλευράς του. Όμοια διαμόρφωση απαντά σε πολλούς ναούς της Ελλάδας, καθώς και στις άλλες βασιλικές της Νικόπολης, στις οποίες η κλίμακα στο κέντρο της χορδής, είναι είτε ευθύγραμμη (Βασιλικές Β και Δ), είτε ημικυκλικής μορφής (Βασιλική Γ). Το σύνθρονο ήταν αρχικά επενδεδυμένο με μαρμαρίνες πλάκες. Μεταξύ του ημικυκλικού ποδίου και της αψίδας παρεμβάλλεται στενός, σκεπαστός διάδρομος (*κύκλιον*) για την αθέατη κίνηση των διακόνων εντός του πρεσβυτερίου κατά τη διάρκεια της ακολουθίας, ενώ στον τοίχο του ποδίου διαμορφώνονται δυο τετράπλευρες εσοχές, πιθανώς για την εναπόθεση λυχνιών ή λειτουργικών σκευών. Το κεντρικό τμήμα του ιερού αποτελείται από ορθογώνιο χώρο, στον οποίο υπήρχε το *εγκαίνιο* ή *κατάθεις*, της Αγίας Τράπεζας. Πρόκειται για ένα πλινθόκτιστο κοίλωμα σχήματος Ω, με μια μαρμαρίνη πλάκα στον πυθμένα του, επάνω στην οποία βρέ-

the construction of the stylobates, among which may be distinguished a block bearing part of a Roman inscription: "ΣΣΕΙΜΑΚΟΣ / Ν[...]". Above the series of arches on the main floor, there was a second series that supported and formed the internal façade of the basilica's galleries, as is concluded from the discovery of smaller columns and column capitals during the initial excavations. Two openings at the eastern edge of the side aisles led to the transepts of the church, while the large pilasters at the eastern end of the nave also supported the arched opening of the main entrance to the sanctuary.

Two secondary doors with marble thresholds, at the northern and southern sides of the basilica near the sanctuary, secured direct entrance into the church. The southern entrance was fronted by a propylon from which are preserved the lower section of its sidewalls and some of its architectural elements (column base, unfluted marble column). The entire floor of the central aisle was covered by mosaics, from which only a portion at its western edge is preserved. The floors of the side aisles were paved with marble inlays made from broken marble fragments set in *opus signinum*.

The sanctuary

On its eastern side, the nave terminates in a semicircular apse with an internal diameter of 7.27 m., which extends outward from the main church by 5 m. and is supported by seven external buttresses that begin at a height of 1.80 m. above the *euthenteria* (baseline). Within the area of the apse and in front of it are arranged the thrones for the bishops and priests, the so-called *synthrono*: on either side of the altar are preserved two benches for clergy, 3.75 m. long and 1.71 m. wide; the center of the apse was occupied by a semicircular podium (*νόδιο*), where the bishop's seat was placed, with five ascending stairs placed at the center of its interior, flat side. A similar arrangement is found in many churches in Greece, as well as in other basilicas in Nikopolis, in which the staircase at the center of the circle chord is either straight (Basilicas B and D) or semicircular (Basilica C). The *synthrono* was originally inlaid with marble plaques. Between the semicircular podium and the apse there intervenes a narrow covered corridor (*κύκλιον*) so the movement of the deacons within the presbytery in the course of the liturgy would not be visible; on the wall of the podium are two four-sided niches, probably for the storing of lamps or liturgical vessels. The central part of the sanctuary was composed of a rectangular space in which there was the *εγκαίνιο* or *κατάθεις* of

θηκαν λίγα ανθρώπινα οστά (άγια λείψανα). Τα εγκάρσια πτερύγια ή παστοφόρια διαμορφώνονται ως δυο τετράγωνοι χώροι, διαστάσεων 7x7μ., τα δάπεδα των οποίων είναι στρωμένα με εξαιρετικής τέχνης ψηφιδωτά. Στους πλευρικούς τοίχους των παστοφορίων διανοίγονταν μεγάλα παράθυρα, από τα οποία σώζονται οι αμφικίονες και τα επιθήματά τους.

Τα ψηφιδωτά δάπεδα

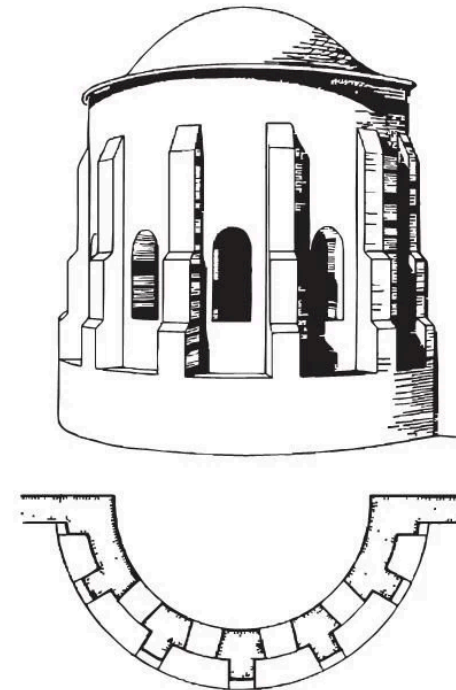
Όλα τα δάπεδα της βασιλικής, εκτός από εκείνα των πλαγίων κλιτών της, καλύπτονταν με ψηφιδωτά, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων διατηρείται μέχρι τις μέρες μας σε αρκετά καλή κατάσταση. Υπάρχει όμως και ένα τμήμα αυτών που δεν σώζεται πλέον. Τη σύνθεση με τα μεγάλα παγώνια, και τους αμφορείς απ' όπου εκφύεται άμπελος, η οποία αναπτυσσόταν στο κεντρικό κλίτος, μπροστά από το χώρο του ιερού, την γνωρίζουμε πια μόνον μέσα από τις φωτογραφίες, τα σχέδια και τις περιγραφές του Φιλαδελφέως.

Παστοφόρια

Πρόκειται για τα πιο γνωστά ψηφιδωτά δάπεδα της Νικόπολης, και μεταξύ των πλέον σημαντικών του ελλαδικού χώρου, τα οποία αποτελούν σημείο αναφοράς για την τέχνη των παλαιохριστιανικών χρόνων. Τα ψηφιδωτά δάπεδα των παστοφορίων της βασιλικής Δουμετίου ακολουθούν την ελληνιστική παράδοση των *εμβλημάτων* (πινάκων), σύμφωνα με την οποία το δάπεδο χωριζόταν σε μεγάλα διάχωρα που είχαν τη μορφή πινάκων ζωγραφικής, ή ένας πίνακας με πλαίσιο τοποθετούνταν μέσα στο γεωμετρικό διάκοσμο του δαπέδου. Απουσιάζει όμως η τρίτη διάσταση που υπήρχε στις παλαιότερες αυτές συνθέσεις-πρότυπα. Πρόκειται λοιπόν για τα γνωστά ως «ψευδοεμβλήματα», η εμφάνιση των οποίων γνώρισε μεγάλη διάδοση στα τέλη του 5ου και στις αρχές του 6ου αι.

Στο βόρειο παστοφόριο ο κεντρικός πίνακας εικονίζει τοπίο με οπωροφόρα δέντρα (μηλιά, ροδιά, αχλαδιά) και κυπαρίσσια συμμετρικά τοποθετημένα. Στις κορυφές τους πετούν πουλιά και μπροστά τους στέκονται αντικριστά δυο μεγάλες χήνες, ανάμεσα σε χαμηλά φυτά και άνθη. Στο κέντρο υπήρχε ένα ακόμη πτηνό (πέρδικα), χαμένο πια σήμερα. Η χαμηλή βλάστηση του εδάφους δηλώνεται με μια ταινία πολλών μικρών, κάθετων γραμμών στη βάση της σκηνής. Κάτω από την παράσταση περικλείεται μέσα σε δέλτο (*tabula ansata*) τετράστιχη επιγραφή σε δακτυλικό εξάμετρο:

«+ΩΚΕΑΝΟΝ ΠΕ[ΡΙΦΑΝΤ]ΟΝ ΑΠΙΡΙΤΟΝ ΕΝΘΑ ΔΕΔΟΡΚΑΣ
ΓΑΙΑΝ ΜΕΟΝ ΕΧΟΝΤΑ ΣΟΦΟΙΣ ΙΝΔΑΛΜΑCΙ ΤΕΧΝΗC
ΠΑΝΤΑ ΠΕΡΙΞ ΦΕΡΕΟΥCΑΝ ΟCΑ ΠΝΙΕΙ ΤΕ ΚΑΙ ΕΡΠΕΙ

Σχεδιαστική αναπαράσταση της αψίδας του Ιερού της Βασιλικής Α΄, κατά τον Ορλάνδο.

Drawing by A. Orlandos depicting the apse of the basilica's sanctuary.

the altar. This was a brick construction hollowed out in the shape of an Omega (Ω), with a marble plaque on its floor, atop which were found a few human bones (saints' relics). Large arched openings supported by pillars and occupying the entire length of the sanctuary led from its central section to two side chambers. These transepts were created as two square spaces, 7 x 7 m., whose floors were covered by mosaics of superb artistry. Large windows opened in the sidewalls of the pastophoria; from these only some architectural members have been preserved.

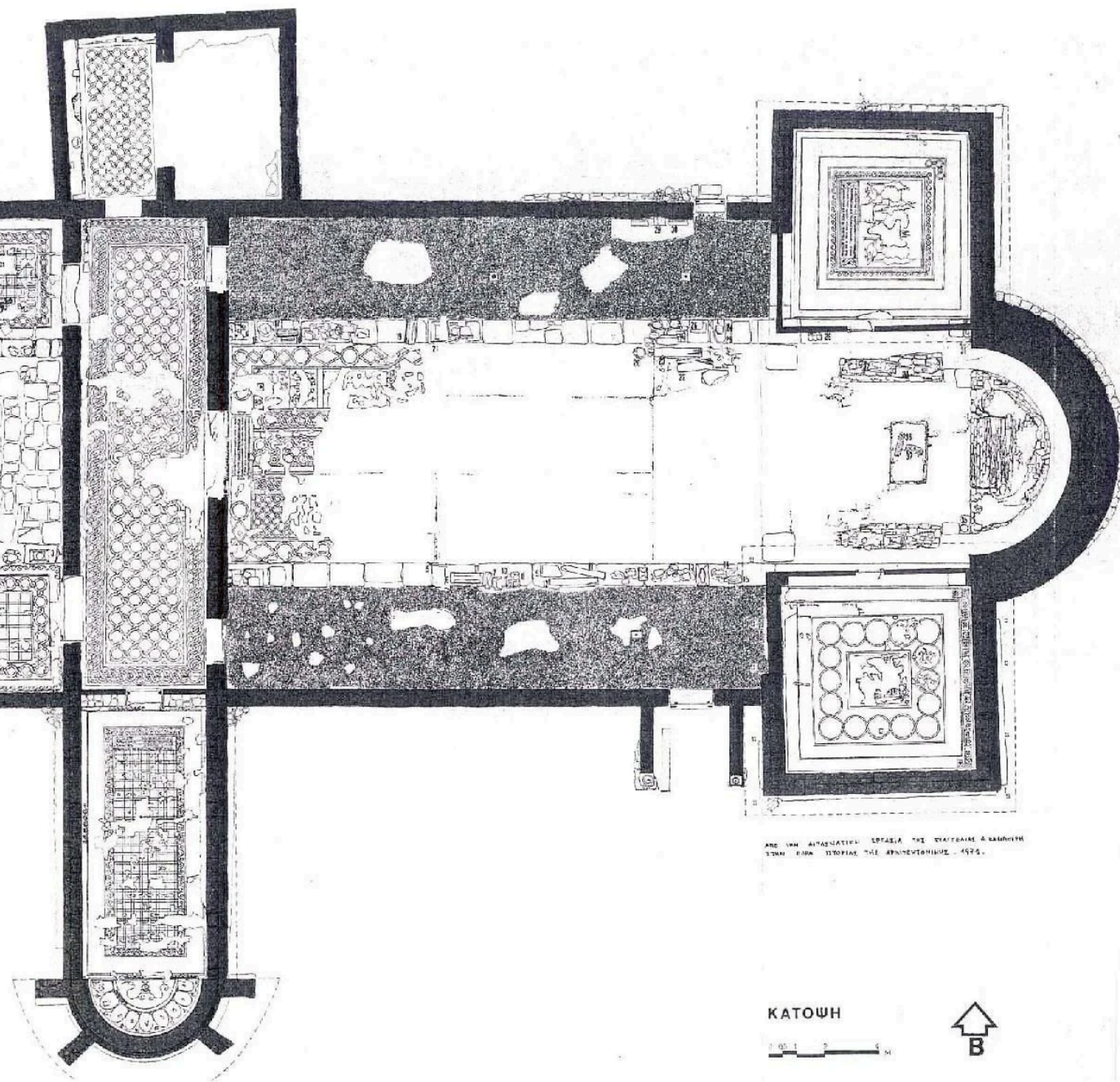
The mosaic floors

All the floors of the basilica, with the exception of those of the side aisles, were covered by mosaics, the greater part of which have been preserved down to the present in fairly good condition, though one portion of the mosaics that were uncovered has been lost with the passage of time. The composition with large, life-sized peacocks and amphoras from which vines grow that was developed in the nave in front of the sanctuary we now know only through photographs, plans, and Philadelphus' descriptions.

Decoration

Μαρμάρινοι αμφικίονες
 παραθύρων της
 Βασιλικής Α'.

Marble architectural
 members from the
 windows of the basilica.

AND THE ANASTASION CHURCH, THE CHURCH OF THE RESURRECTION, 452-453.

ΚΑΤΩΘΗ

Άποψη τμήματος
της οικίας με
το τετράστυλο αίθριο
(cavaedium
tetrastylum).

Partial view
of the house with
its tetrastyle atrium
(cavaedium
tetrastylum).

ΔΟΥΜΕΤΙΟΥ ΚΤΕΑΝΟΝ [Μ]ΕΓΑΘΥΜΟΥ ΑΡΧΙΕΡΗΟΣ»

«Βλέπεις εδώ σε σοφά τεχνουργημένη εικόνα τον ορατό από παντού απέραντο ωκεανό, τον περιβάλλοντα τη γη που βαστάζει ολόγυρα επάνω της όσα αναπνέουν και κινούνται, (κτήμα) έργο του μεγαλόψυχου αρχιερέως Δουμετίου»

Ο πίνακας περιβάλλεται από αστράγαλο, σπειρομαίανδρο και ζώνη από συμπλεκόμενους κύκλους που περικλείουν πουλιά, τα οποία έχουν δεμένα στο λαιμό τους μια κόκκινη κορδέλα, εικονογραφική λεπτομέρεια που απαντά συχνά σε ψηφιδωτά της Συρίας και της Παλαιστίνης των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων. Ακολουθεί μια πλατιά ζώνη που απεικονίζει τη θάλασσα, με κάθε είδους ψάρια και θαλάσσια ζώα, ενώ παρεμβάλλονται και τρεις μορφές που ψαρεύουν, κατ' επίδραση των «Νειλοτικών» σκηνών της ρωμαϊκής εποχής. Ανάμεσά τους διακρίνονται υδρόβια φυτά και πουλιά. Την όλη σύνθεση περικλείει ζώνη με μαίανδρο.

Η επιγραφή του ψηφιδωτού δαπέδου έχει σαφείς επιρροές από την αρχαία ελληνική ποιντική παράδοση, καθώς όχι μόνο χρησιμοποιεί το ομηρικό μέτρο, αλλά και αντιγράφει την ομηρική φράση «ὅσα πνέει τε καὶ ἔρπει». Παράλληλα ο τρόπος απεικόνισης με τη γη ορθογώνια και τον ωκεανό να την περιβάλλει σαν ένα μεγάλο ποτάμι, παραπέμπει στην αρχαϊκή αντίληψη του κόσμου.

Στο νότιο παστοφόριο ο κεντρικός πίνακας δεν σώζεται ακέραιος. Διακρίνονται ανάμεσα σε ψηλά, λεπτά φυτά ιστάμενες μορφές δυο νέων ανδρών που φέρουν γενειάδα και κρατούν

The Pastophoria

These are the best-known mosaic floors in Nikopolis, and among the most important in Greece; they comprise a point of reference for Early Christian art. The mosaic floors of the pastophoria of the Basilica of Doumetios follow the older Hellenistic tradition of emblemata (pictures), in accordance with which the floor was divided into large panels in the form of paintings, or one picture with a frame was situated within the geometric decoration of the floor. At the same time however, they are lacking the third dimension that existed in older compositions-prototypes. These were the well-known so-called "pseudo-emblemata", which were very widespread in the late 5th and early 6th centuries.

In the north pastophorion, the central picture depicts a landscape with fruit trees (apple, pomegranate, pear) and symmetrically arranged cypresses. Birds fly around their tops, and in front of them there stand two large geese facing one another, among low-growing plants and flowers. At the center there was one additional bird (a partridge), which is today lost. The low growth on the ground is shown by a band of many small, vertical lines at ground level. Below this, a four-line inscription in capital letters is enclosed in a tablet (δέλτο, tabula ansata). The inscription is in dactylic hexameters:

+ ΩΚΕΑΝΟΝ ΠΕ[ΡΙΦΑΝΤ]ΟΝ ΑΠΙΡΙΤΟΝ ΕΝΘΑ ΔΕΔΟΡΚΑΣ
ΓΑΙΑΝ ΜΕΟΝ ΕΧΟΝΤΑ ΣΟΦΟΙΣ ΙΝΔΑΛΜΑΣΙ ΤΕΧΝΗΣ
ΠΑΝΤΑ ΠΕΡΙΞ ΦΕΡΕΟΥΣΑΝ ΟΣΑ ΠΝΙΕΙ ΤΕ ΚΑΙ ΕΡΠΕΙ
ΔΟΥΜΕΤΙΟΥ ΚΤΕΑΝΟΝ [Μ]ΕΓΑΘΥΜΟΥ ΑΡΧΙΕΡΗΟΣ

"You see here in a wisely-crafted picture the boundless ocean, visible from everywhere, which surrounds the earth, which supports all those beings that breathe and move, the artifact and possession of the magnanimous prelate Doumetios".

The picture is surrounded by a bead and reel, a spiral meander, and a zone of interwoven circles surrounding birds, whose necks are bound by a red ribbon, an iconographic detail frequently found in the Late Roman mosaics of Syria and Palestine. There follows a wide zone depicting the sea, with every sort of fish and sea animal, and interjected are three figures who are fishing, under the influence of the scenes of life on the Nile from the Roman age. Among them may be discerned aquatic plants and birds. A zone with a meander encloses the entire composition.

Το ψηφιδωτό δάπεδο
του βορείου
παστοφορίου. Η
παράσταση αποδίδει
συμβολικά τη γη που
περιβάλλεται από τον
ωκεανό, όπως
δηλώνει και η
έμμετρη
αφιερωματική
επιγραφή.

The mosaic floor of
the north pastophori-
on: according to the
votive inscription it
symbolically depicts
the earth surrounded
by the ocean.

Το ψηφιδωτό δάπεδο του νοτίου παστοφορίου. Πλούσια διακοσμημένες ζώνες με θαλάσσιες σκηνές και σιγμιότυπα κυνηγιού πλαισιώνουν την κεντρική παράσταση με τις δύο ανδρικές μορφές.

The mosaic floor of the south pastophorium. Richly decorated zones depicting marine and hunting scenes surround a central frame with two male figures.

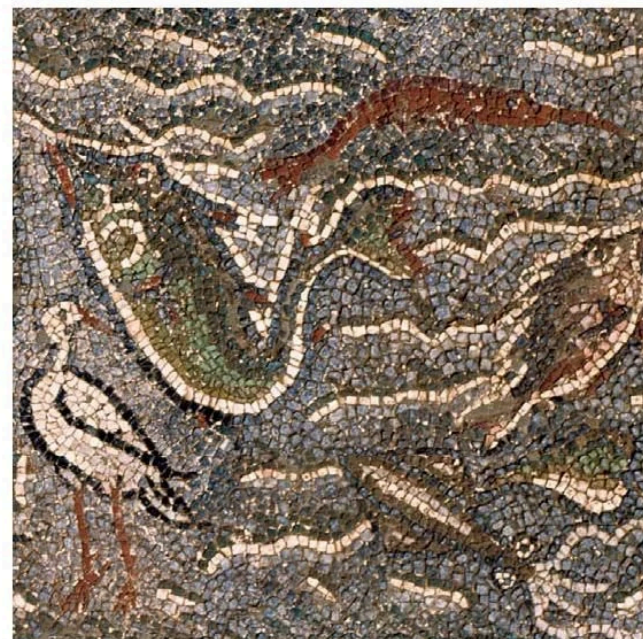
Λεπτομέρεια από το ψηφιδωτό δάπεδο του βορείου παστοφορίου: ζώνη με σπειρομαϊάνδρο και συμπλεκόμενους κύκλους που περικλείουν πουλιά.

Detail of the mosaic floor in north pastophorion:

δόρυ. Μεταξύ τους εικονίζεται δέντρο, ενώ χαμηλά στα πόδια τους διακρίνονται οι ουρές δυο ζώων, ίσως σκύλων. Οι δυο μορφές στήριζαν αρχικά με το άλλο χέρι τους μια δέλτο που έφερε επιγραφή, από την οποία διατηρείται η απόληξη δυο μόνον στίχων: «[...]MONAC/[...]EONTAC». Χαμηλή βλάστηση καλύπτει τη βάση του πίνακα, κάτω από τα πόδια των δυο ανδρών. Ο κεντρικός πίνακας ορίζεται από μια λεπτή, ταινία με κόκκινα τρίγωνα και περιβάλλεται από πλατιά ζώνη με δεκαέξι μεγάλους κύκλους από κληματίδα που περικλείουν σκηνές κυνηγιού. Κυνηγοί και θηράματα εναλλάσσονται σε αντικριστά ζεύγη, ενώ τα διάφορα ζώα παρίστανται μόνον κατά το μπροστινό ήμισυ του σώματός τους. Ακολουθεί όπως και στο βόρειο παστοφόριο, η ζώνη του ωκεανού με ποικίλα ψάρια, υδρόβια φυτά και όρθιους ή καθιστούς σε βράχια αλιείς που ταυτίζονται με αρχαία ονόματα, όπως *Οφελλύρας* ή *Ερμής*. Η επιρροή της ρωμαϊκής τέχνης είναι εμφανής τόσο στον τρόπο απεικόνισης των ζώων, και στη γυμνότητα των κυνηγών που δεν συμβιβάζεται με την ιερότητα του χώρου, όσο και στα εθνικά ονόματα των αλιέων που χρησιμοποιεί ο ψηφοθέτης.

Ενώ στο βόρειο παστοφόριο η υπάρχουσα επιγραφή δεν αφήνει καμία αμφιβολία για το περιεχόμενο της παράστασης, στο νότιο η ταύτιση των δυο μορφών, ελλείπει και της αντίστοιχης επιγραφής είναι δύσκολη. Η συμμετρική τοποθέτηση των δυο συνθέσεων στη βασιλική και η ομοιότητα στα θέματα που

Λεπτομέρεια από το ψηφιδωτό δάπεδο του βορείου παστοφορίου με θαλάσσιες σκηνές.

Detail of the mosaic floor in north pastophorion with marine scenes.

The mosaic floor's inscription shows clear influences from the ancient Greek poetic tradition, since it not only employs Homeric meter, but also copies a Homeric phrase, "ὅσα πνέει τε καὶ ἔρπει" (Iliad XVII 447). At the same time, the means of depiction, with the earth as a square and ocean surrounding it like a great river, refers to the archaic perception of the world.

In the south pastophorion, the central picture has not been preserved intact. There are discernible among tall, delicate plants the standing figures of two young men wearing beards and holding spears. Between them is depicted a tree, while at their feet can be made out the tails of two animals, perhaps dog. In their other hands, the two figures originally held a tablet (tabula ansata) that bore an inscription in capital letters, from which is preserved only the ending of two lines: "[...]MONAC/ [...]EONTAC". Low growth covers the picture's ground, beneath the two men's feet. The central picture is bounded by a thin band with red triangles, and surrounded by a wide zone with sixteen large circles of vine shoots enclosing hunting scenes. Hunters and their prey alternate in opposing pairs; the various animals are represented so that only the front of their body is available. As in the north pastophorion, there follows a zone featuring the ocean with a variety of fish, aquatic plants, and fishermen

Λεπτομέρεια από το
ψηφιδωτό δάπεδο
του νοτίου
παστοφορίου:
κυνηγός λογχίζει
θήρα σε
συμπλεκόμενους
κύκλους από
κλιματίδα.

Detail of the mosaic
floor in north
pastophorion:

πλαισιώνουν τους δυο κεντρικούς πίνακες δείχνουν ότι τα δυο ψηφιδωτά δάπεδα **αποτελούν τμήματα ενός θεματικού συνόλου.**

Κεντρικό κλίτος

Το σωζόμενο τμήμα του δυτικού άκρου είναι ό,τι απέμεινε από την άλλοτε πλούσια ψηφοθέτηση ολόκληρου του κεντρικού κλίτους της βασιλικής. Μπροστά από την είσοδο προς τον κυρίως ναό διατηρείται σε πλαίσιο σχήματος δέλτου, πεντάστιχη επιγραφή σε δακτυλικό εξάμετρο:

« + ΛΙΘΟΝ ΑΠΑΣΤΡΑΠΤΟΝΤΑ ΘΥ ΧΑΡΙΝ ΕΝΘΑ ΚΕΝΘΑ
ΕΚ ΘΕΜΕΘΛΩΝ ΤΟΛΥΠΕΥΣΕ ΚΑΓΛΑΙΗΝ ΠΟΡΕ ΠΑΣΑΝ
ΔΟΥΜΕΤΙΟΣ ΠΕΡΙΠΥΣΤΟΣ ΑΜΩΜΗΤΩΝ ΙΕΡΗΩΝ
ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ΠΑΝΑΡΙΣΤΟΣ ΟΛΗΣ ΠΑΤΡΗΣ ΜΕΓΑ
ΦΕΓ[ΓΟΣ]
ΑΥΤΗ Η ΠΥΛΗ ΤΟΥ ΚΥ ΔΙΚΑΙΟΙ ΕΙΣΕΛΘΟΝΤΩΝ»

«Τον απαστράπτοντα λίθο για την ευλογία του Θεού από τη μια και από την άλλη πλευρά εκ θεμελίων έφερε εις πέρας και όλη την αίγλη του έδωσε ο Δουμέτιος, περίφημος ανάμεσα στους αμόλυντους ιερείς, ο πανάριστος αρχιερέας, της πατρίδας το μεγάλο φως. Αυτή η πύλη του Κυρίου, οι δίκαιοι ας εισέρχονται»

Λόγω της θέσης της στην είσοδο του κεντρικού κλίτους, η επιγραφή είχε υποστεί φθορές και επιδιορθώσεις ήδη από την αρχαιότητα, ενώ στην κάτω δεξιά άκρη αυτής διατηρείται τμήμα δυο, **αδιευκρίνιστων/ άγνωστης ερμηνείας γραμμάτων Δ []**. Την επιγραφή πλαισιώνουν δυο παγώνια, πίσω από τα οποία ξεκινάει μια πλατιά ζώνη που περιτρέχει ολόκληρο το ψηφιδωτό, με εναλλασσόμενους κύκλους και ρόμβους που περικλείουν καρπούς, άνθη, πουλιά, ψάρια, αγγεία, και γεωμετρικά μοτίβα.

standing or seated on rocks who are identified by ancient Greek names, such as *Ophellyras* or *Hermes*. The influence of Roman art is obvious, both in the way that the animals are depicted as well as in the nudity of the hunters, which is not in harmony with the sacred nature of the space, as well as in the ethnic names for the fishermen the mosaicist employed.

While in the north pastophorion the inscription leaves no doubt concerning the content of the scene, in the south pastophorion the identification of the two figures is difficult in the absence of a corresponding inscription. The symmetrical placement of the two compositions in the basilica and the similarity of themes framing the two central pictures demonstrate that the two mosaic floors comprise parts of a thematic whole.

The nave

The preserved portion of the western edge is all that has remained from the once rich mosaic work in the entire central nave of the basilica. In front of the entrance to the main church is preserved within a tablet-shaped frame a five-line inscription in dactylic hexameters:

+ ΛΙΘΟΝ ΑΠΑΣΤΡΑΠΤΟΝΤΑ ΘΥ ΧΑΡΙΝ ΕΝΘΑ ΚΕΝΘΑ
ΕΚ ΘΕΜΕΘΛΩΝ ΤΟΛΥΠΕΥΣΕ ΚΑΓΛΑΙΗΝ ΠΟΡΕ ΠΑΣΑΝ
ΔΟΥΜΕΤΙΟΣ ΠΕΡΙΠΥΣΤΟΣ ΑΜΩΜΗΤΩΝ ΙΕΡΗΩΝ
ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ΠΑΝΑΡΙΣΤΟΣ ΟΛΗΣ ΠΑΤΡΗΣ ΜΕΓΑ
ΦΕΓ[ΓΟΣ]
ΑΥΤΗ Η ΠΥΛΗ ΤΟΥ ΚΥ ΔΙΚΑΙΟΙ ΕΙΣΕΛΘΟΝΤΩΝ

"This resplendent stone for God's blessing was built from its foundations on either side and given all its splendor by

Μαρμάρινη πλάκα με
ανάγλυφη παράσταση
νεκρόδειπνου.
Βρέθηκε στο δωμ. 10
το οποίο ταυτίζεται
με οικιακό ιερό.
Στη θέση αυτή ήταν
πιθανότητα σε
δεύτερη χρήση
καθώς η κατασκευή
της χρονολογείται
στην ελληνιστική
εποχή.

Marble slab with
a relief representation
of a funerary
banquet found in
Room 10 which was
probably used for
domestic cult. The
relief, dating to the
Hellenistic era, was
here in reuse.

Αξιοσημείωτη λεπτομέρεια αποτελεί η απεικόνιση μιας καμήλας, θέμα μοναδικό στον ψηφιδωτό διάκοσμο της βασιλικής. Ο κεντρικός χώρος χωρίζεται με γεωμετρικές ταινίες σε μεγάλα ορθογώνια διάχωρα. Στο αριστερό ως προς τον εισερχόμενο παριστάνονται αντικριστά ζεύγη πτηνών ανάμεσα σε άνθη και πάνω από αυτά υπάρχει η αρκετά κατεστραμμένη παράσταση καρποφόρου δέντρου με πουλιά που πετούν γύρω από τα κλαδιά του. Στο κεντρικό διάχωρο μεγάλοι συμπλεκόμενοι κύκλοι περικλείουν ποικίλα φυτικά και ζωικά θέματα και πλαισιώνονται από δυο ζώνες με σπηρικούς τροχούς. Τέλος, ολόκληρο το δεξιό διάχωρο καλύπτουν μικρότεροι συμπλεκόμενοι κύκλοι που περικλείουν ρόμβους.

Νάρθηκας

Το ψηφιδωτό δάπεδο του νάρθηκα, από τα ωραιότερα της χριστιανικής τέχνης, διαμορφώνεται ως ένας μεγάλος, ορθογώνιος τάπητας που καλύπτεται από 88 συμπλεκόμενους κύκλους, οι οποίοι περικλείουν μια απίστευτη ποικιλία κυρίως φυτικών και ζωικών θεμάτων. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Φιλαδέλφειος «τὸ ψηφιδωτὸν Νικοπόλεως εἶναι μία ἀληθὴς εἰκονογραφημένη ζωολογία». Τα μεταξύ των κύκλων διαστήματα διαμορφώνονται ως ρόμβοι με καμπύλες πλευρές, εντός των οποίων σχηματίζεται σταυροειδώς πλεγμένος πλοχμός εν είδη κόμβου, θέμα πολύ αγαπητό στη χριστιανική τέχνη. Στην εσωτερική πλευρά, περιμετρικά του ορθογωνίου, επάλληλα, πολύχρωμα τρίγωνα καλύπτουν τον κενό μεταξύ των κύκλων χώρο. Το μεγάλο, κεντρικό πλαίσιο περιβάλλεται από πλατιά ζώνη σπηρικού τροχού και ακολουθεί ταινία με σπειρομαίανδρο.

Διακονικό

Το ψηφιδωτό που καλύπτει το δάπεδο του διακονικού αν και δεν διασώθηκε ως τις μέρες μας όπως ακριβώς αποκαλύφθηκε («σὲ σχεδὸν ἀρίστη κατὰστασι, ὁλόκληρον καὶ εἰς ἀκέραιον»), αποτελεί ένα από τα αριότερα της παλαιοχριστιανικής Νικόπολης. Περιμετρικά κατά μήκος των τοίχων σχηματίζεται σπειρομαίανδρος, ακολουθεί πλατιά ζώνη με πλοχμούς και λεπτότερη ζώνη από κισσόφυλλα που περιβάλλει το κεντρικό ορθογώνιο διάχωρο. Σε αυτό διαμορφώνονται 147 τετράγωνα που περικλείουν ισάριθμες παραστάσεις από το φυτικό και ζωικό κόσμο (διακρίνονται σταφύλια, άνθη, καρποί, λαγοί, χήνες, πέρδικες, πελαργοί, σουπιές, γαρίδες, αστακοί, ψάρια, κ.ά.). Στο κατώτερο τμήμα του, μπροστά από την είσοδο του διακονικού, αναγράφεται μέσα σε δέλτο τετράστιχη επιγραφή σε δακτυλικό εξάμετρο:

«+ΟΙΚΟΝ ΑΠΑΣΤΡΑΠΤΟΝΤΑ ΘΥ ΧΑΡΙΝ ΕΝΘΑ ΚΕΝΘΑ

Doumetios, famed among blameless priests, the best of all prelates, great light of his fatherland. Let the just enter this gate of the Lord".

Due to its position at the entrance to the nave, this inscription was subjected to wear and repairs (of which it bears traces) from antiquity. At its lower right edge are preserved parts of two unintelligible letters for which there is no interpretation: Δ []. The inscription is framed by two peacocks, behind which begins a wide zone that surrounds the entire mosaic, with alternating circles and lozenges enclosing fruit, flowers, birds, fish, vases, and geometric motifs. A noteworthy detail is the depiction of a camel, a unique theme in the basilica's decoration. Geometric bands divide the central area into large vertical, rectangular panels. To the left of those entering the nave are represented facing pairs of birds among flowers; above these is a poorly-preserved scene of a fruit tree with birds flying around its branches. In the central panel, large intertwined circles enclose various animal and plant themes, framed by two zones of rota syrica. Finally, the entire right panel is covered by smaller intertwined circles enclosing lozenges.

The narthex

The mosaic floor of the narthex, one of the most beautiful in Christian art, was created like a large, rectangular carpet covered by 88 intertwined circles, which surround an incredible variety of primarily plant and animal themes. As A. Philadelphus characteristically noted, "The mosaic of Nikopolis is a genuine illustrated Zoology". The intervals between the circles are shaped like lozenges with curved

Μαρμάρινη πλάκα με ανάγλυφη παράσταση νεκρόδειπνου. Βρέθηκε στο δωμ. 10 το οποίο ταυτίζεται με οικιακό ιερό. Στη θέση αυτή ήταν πιθανότατα σε δεύτερη χρήση καθώς η κατασκευή της χρονολογείται στην ελληνιστική εποχή.

Marble slab with a relief representation of a funerary banquet found in Room 10 which was probably used for domestic cult. The relief, dating to the Hellenistic era, was here in reuse.

sides, within which is formed a woven cross-braid in a sort of knot, a very popular theme in Christian art. On the interior side, around the rectangle, successive rows of polychrome triangles cover the gaps between circles. The large central frame is surrounded by a wide zone of rota syrica, followed by a band with spiral meanders.

The diaconicon

The mosaic covering the floor of the diaconicon, though it has not been preserved down to now exactly as it was when uncovered (in "almost perfect condition, entire and intact"), is still one of the most complete in Early Christian Nikopolis. There is a spiral meander around the length of the walls, followed by a wide zone with braids, and a more delicate zone of ivy leaves surrounds the central rectangular panel. Within this are formed 147 squares enclosing an equal number of scenes from the floral and faunal world (grapes, flowers, fruits, hares, geese, partridges, storks, cuttlefish, shrimp, lobsters, fish, and others). In its lower section, in front of the entrance to the diaconicon, there is written on a tablet (tabula ansata) a four-line dactylic hexameter inscription in capital letters:

+ΟΙΚΟΝ ΑΠΑΣΤΡΑΠΤΟΝΤΑ ΘΥ ΧΑΡΙΝ ΕΝΘΑ ΚΕΝΘΑ
ΔΗΜΑΤΟ ΚΑΙ ΚΟΣΜΗΣΕ ΚΑΙ ΑΓΛΑΗΝ ΠΟΡΕ ΠΑΣΑΝ
ΔΟΥΜΕΤΙΟΣ ΠΕΡΙΠΥΣΤΟΣ ΑΜΩΜΗΤΩΝ ΙΕΡΗΩΝ
ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ΠΑΝΑΡΙΣΤΟΣ ΟΛΗΣ ΠΑΤΡΗΣ ΜΕΓΑ
ΦΕΝΓΟ[Σ]

"This resplendent house for God's grace was built on either side and adorned, and given all its glory, by Doumetios, famed among blameless priests, the best of all prelates, the great light of his fatherland".

In the apse of the diaconicon is developed the well-known subject of the vine that grows out of the amphora, an allegorical depiction of Christ and the apostles. The winding shoots from the vine, from which leaves and clusters of grapes grow, cover the entire central semicircle. There follows a zone with spiral meanders and a broad frame with panels within which are frontally depicted nine peacocks symbolizing the immortality of the soul – a much loved theme in Christian art.

Northern annex to the Narthex

Continuous polychrome, interwoven circles cover the floor of the annex. The mosaic is preserved only in the western chamber, while in the eastern one are preserved only small

Τμήμα του αιθρίου
από τα ανατολικά
με τετράγωνη
δεξαμενή και
ορθογώνια κτιστή
τράπεζα (cartibulum).
Βορειότερα
διακρίνεται
υπερυψωμένο
δωμάτιο, πιθανότατα
οικιακό ιερό.

Part of the atrium
from the east,
with its square cistern
and rectangular table
(cartibulum).
Not far to the north, is
an elevated room,
probably a domestic
sanctuary.

Άποψη βοηθητικού
χώρου -μαγειρείου
(culina) όπου
εντοπίστηκαν κτιστοί
αναβαθμοί που
οδηγούσαν στα
διαμερίσματα του
δεύτερου ορόφου.

View of the kitchen
(culina).
The masonry steps
lead to the rooms of
the upper storey.

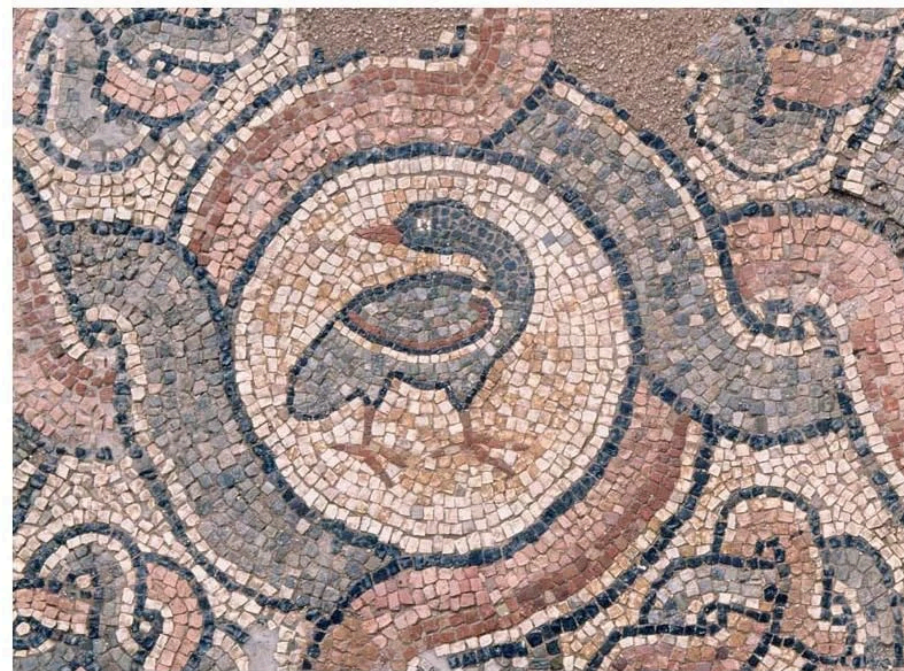
ΔΗΜΑΤΟΚΑΙΚΟΣΜΗΣΕ ΚΑΙ ΑΓΛΑΗΝ ΠΟΡΕΠΑΣΑΝ
ΔΟΥΜΕΤΙΟΣ ΠΕΡΙΠΥΣΤΟΣ ΑΜΩΜΗΤΩΝ ΙΕΡΗΩΝ
ΑΡΧΙΕΡΕΥΣ ΠΑΝΑΡΙΣΤΟΣ ΟΛΗΣ ΠΑΤΡΗΣ ΜΕΓΑ
ΦΕΝΓΟ[Σ]»

«Τον απαστράπτοντα οίκο για την ευλογία του Θεού από τη μια και από την άλλη πλευρά έκτισε και διακόσμησε και του έδωσε όλη την αίγλη ο Δουμέτιος, ο περίφημος ανάμεσα στους αμόλυντους ιερείς, ο πανάριστος αρχιερέας, της πατρίδας το μεγάλο φώς».

Στην αψίδα του διακονικού αναπτύσσεται το γνωστό θέμα της αμπέλου που εκφύεται από αμφορέα, αλληγορική απεικόνιση του Χριστού και των αποστόλων. Οι ελίσσόμενοι βλαστοί της αμπέλου, από τους οποίους εκφύονται φύλλα και βότρες, καλύπτουν όλο το κεντρικό ημικύκλιο. Ακολουθεί μια ζώνη με σπειρομαϊάνδρο και ένα πλατύ πλαίσιο με διάχωρα, μέσα στα οποία απεικονίζονται κατά μέτωπο εννέα παγώνια, θέμα αγαπητό στη χριστιανική τέχνη, που συμβολίζει την αθανασία της ψυχής.

Βόρειο πρόσκτισμα Νάρθηκα

Συνεχείς πολύχρωμοι, συμπλεκόμενοι κύκλοι κάλυπταν το δάπεδο του προσκτίσματος. Το ψηφιδωτό διατηρείται μόνον στο δυτικό διαμέρισμα, ενώ στο ανατολικό σώζονται μικρά σπαράγ-

fragments along the length of its northern and eastern walls.

The Atrium

All the atrium porticoes are covered by mosaics. In the northern and southern portico the theme that appears in the diaconicon is repeated, with a central rectangular frame divided into small continuous squares within which are portrayed a variety of aquatic and animal themes, though their rendering is not equal to the art of the mosaic floor in the diaconicon. A band of spiral meanders and a second zone of enchainment large and small circles enclosing flowers runs around the central frame.

The western portico is surrounded along the length of its walls by a broad zone of rota syrica, while the central portion is divided into large rectangular frames featuring various themes (interwoven circles, or circles and squares enclosing plants and animals, a leaf-shaped ornament, wide zones with ivy leaves). Their arrangement is not symmetrical, and this is likely the result of separate interventions. At the center of the western portico/colonnade, in front of the entrance to the atrium, there is one more five-line founding inscription, framed by a wide zone with polychrome leaf-shaped decoration.

ΔΟΜΗΤΙΟΣ ΜΕΝ Ο ΠΡΩΗΝ ΤΟΝ ΣΕΒΑΚΜΙΟΝ

Άποψη βοηθητικού
χώρου -μαγειρείου
(culina) όπου
εντοπίστηκαν κτιστοί
αναβαθμοί που
οδηγούσαν στα
διαμερίσματα του
δεύτερου ορόφου.

View of the kitchen
(culina).
The masonry steps
lead to the rooms of
the upper storey.

Κτιστός αποχετευτικός
αγωγός εξωτερικά
του δυτικού ορίου
της οικίας.
Ο αγωγός αυτός
κατέληγε
στο κεντρικό
αποχετευτικό
σύστημα του κάθετου
οδικού άξονα (cardo)
δυτικά της οικίας.

Masonry drainage
pipe outside the
house's west side,
which leads
to the main drainage
system beneath the
vertical road (Cardo),
also west
of the house.

ματα κατά μήκος του βόρειου και ανατολικού τοίχου.

Αίθριο

Όλες οι στοές του αιθρίου καλύπτονται με ψηφιδωτά. Στη βόρεια και νότια στοά επαναλαμβάνεται, το θέμα που εμφανίζεται και στο διακονικό, με το κεντρικό ορθογώνιο πλαίσιο να χωρίζεται σε μικρά, συνεχόμενα τετράγωνα εντός των οποίων εγγράφονται ποικίλα φυτικά και ζωικά θέματα, χωρίς όμως ο τρόπος απόδοσής τους να φτάνει εκείνον της τέχνης του ψηφιδωτού δαπέδου του διακονικού. Μια ταινία από σπειρομαϊάνδρο και μια δεύτερη ζώνη από αλυσιδωτούς μεγάλους και μικρούς κύκλους που περικλείουν άνθη, περιτρέχουν το κεντρικό πλαίσιο.

Τη δυτική στοά περιβάλλει κατά μήκος των τοίχων πλατιά ζώνη από σπρικούς τροχούς, ενώ το κεντρικό τμήμα χωρίζεται σε μεγάλα, ορθογώνια πλαίσια, με διάφορα θέματα (συμπλεκόμενους κύκλους, ή κύκλους και τετράγωνα που περικλείουν φυτά και ζώα, φολιδωτό κόσμημα, πλατιές ζώνες με κισσόφυλλα), η διάταξη των οποίων δεν είναι συμμετρική και πιθανώς είναι αποτέλεσμα επιμέρους επεμβάσεων. Στο κέντρο της δυτικής στοάς, μπροστά από την είσοδο του αιθρίου, υπάρχει μια ακόμη πεντάστιχη, κτητορική επιγραφή, την οποία πλαισιώνει πλατιά ζώνη με πολύχρωμο, φολιδωτό κόσμημα.

«ΔΟΜΗΤΙΟΣ ΜΕΝ Ο ΠΡΩΗΝ ΤΟΝ ΣΕΒΑΣΜΙΟΝ
ΚΑΤΕΣΚΕΥΑΣΕΝ ΟΙΚΟΝ
ΔΟΜΗΤΙΟΣΔΕ ΟΝΥΝ ΓΕΝΠ(Νικοπόλεως)ΕΩΝΕΚΙΝΟΥΚΑΙ
ΤΗΣ ΙΕΡΩΣΥΝΗΣ ΔΙΑΔΟΧΟΣ
ΔΥΝΑΜΙ ΧΡ (Χριστού) ΤΗΝ ΠΑΣΑΝ ΕΚΑΛΙΕΡΓΗΣΕΝ
ΤΡΙΣΤΩΝ
ΕΥΦΡΟΣΥΝΟΣ ΜΗΝ ΕΝ ΤΩ ΝΕΩ ΩΣ ΜΑΘΗΤΗΣ ΤΟΥ
ΠΡΟΤΕΡΟ(Υ) ΠΗΜΑΙ...
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΕΚΑΤΕΡΟΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΩΝ ΤΗ
ΠΡΟΪΤΑΙΑ»

«Ο μεν Δομήτιος ο προηγούμενος τον σεβαστόν οίκον κατασκεύασε. Ο δε Δομήτιος ο τωρινός, ο Νικοπόλεως και διάδοχος της ιερωσύνης εκείνου, με τη δύναμη του Χριστού εδημιούργησε ολόκληρο το αίθριο. Εγώ, ο Ευφρόσυνος, εις τον ναόν ως μαθητής του προηγούμενου (...). Ευχαριστώντας ο καθένας για την προστασία του μάρτυρος Δημητρίου».

Τα ψηφιδωτά της βασιλικής Δουμετίου, εντάσσονται στην παράδοση των ψηφιδωτών δαπέδων της Ανατολής, και κυρίως της Συρίας και της Παλαιστίνης. Πέρα από τον εικονογραφικό πλούτο και τη μεγάλη χρωματική ποικιλία τους, διακρίνονται για

ΚΑΤΕΣΚΕΥΑΣΕΝ ΟΙΚΟΝ
ΔΟΜΗΤΙΟΣ ΔΕ Ο ΝΥΝ ΓΕ ΝΠ(=Νικοπόλεως) ΕΩΝ ΕΚΙΝΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΕΡΩΣΥΝΗΣ ΔΙΑΔΟΧΟΣ ΔΥΝΑΜΙ ΧΡ(=Χριστού)
ΤΗΝ ΠΑΣΑΝ ΕΚΑΛΙΕΡΓΗΣΕΝ ΤΡΙΣΤΩΝ
ΕΥΦΡΟΣΥΝΟΣ ΜΗΝ ΕΝ ΤΩ ΝΕΩ ΩΣ ΜΑΘΗΤΗΣ ΤΟΥ
ΠΡΟΤΕΡΟ(Υ) ΠΗΜΑΙ...
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΕΚΑΤΕΡΟΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΩΝ ΤΗ
ΠΡΟΪΤΑΙΑ

"The previous Do(u)metios built this venerable house (sc. of God). The present Do(u)metios, of Nikopolis, successor to the prelaty of the previous one, strengthened by Christ, created the entire atrium. I, Euphrosynos, serving the younger (Do[u]metios), as a pupil of the previous (Do[u]metios), Each gives thanks for the protection of Demetrios the Martyr".

Κτιστός
αποχετευτικός
αγωγός.

Masonry
drainage pipe.

την αυστηρότητα στην οργάνωση των θεμάτων, τη σχηματοποίηση και μια αρκετά προχωρημένη αφαίρεση στην απόδοση των μορφών, ενώ η απόδοση του επίγειου κόσμου και οι επιμέρους εικονογραφικές λεπτομέρειες ιδίως των παστοφορίων, βρίσκουν τις καταβολές τους στις παγανιστικές αντιλήψεις του παρελθόντος.

Ο γλυπτός αρχιτεκτονικός διάκοσμος

Τα χρονικά των πρώτων ανασκαφών μαρτυρούν τον πλούτο των αρχιτεκτονικών γλυπτών ενός λαμπρού οικοδομήματος. Δυστυχώς, τα σημαντικότερα και περισσότερο ακέραια καταστράφηκαν ή διασπάρθηκαν ευρισκόμενα, είτε κατά χώρα, είτε στο τζαμί της Πρέβεζας που βομβαρδίστηκε. Όσα διασώθηκαν στο ίδιο το μνημείο και στις αποθήκες του παλαιού Μουσείου, καθώς και εκείνα που προέκυψαν από τις τελευταίες ανασκαφές στον περιβάλλοντα χώρο της βασιλικής, καταγράφηκαν συστηματικά τα τελευταία χρόνια. Στα σημαντικότερα παλαιοχριστιανικά γλυπτά που προέρχονται από τη Βασιλική Α ανήκουν ορισμένα μαρμάρινα, αμφίγλυφα θωράκια. Τα θωράκια αυτά είναι διαφορετικών τύπων. Σε μια κατηγορία ανήκουν εκείνα που φέρουν στη μια όψη ομόκεντρους ρόμβους, που διαμορφώνουν πλαίσια εντός των οποίων σχηματίζονται διάφορα μοτίβα (σταυροί, πουλιά, ψάρια), και στην άλλη όψη κοσμούνται με επιπεδόγλυφο διάκοσμο: στα θωράκια της Βασιλικής Δουμετίου εμφανίζεται είτε το πιο γνωστό και διαδεδομένο θέμα με το Χριστόγραμμα σε ομόκεντρους κύκλους και εκατέρωθεν αυτού σταυρούς που συνδέονται με κυματοειδείς ταινίες, είτε το εξαιρετικά σπάνιο και μοναδικό για τη Νικόπολη θέμα των εκατέρωθεν του σταυρού αμνών. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν θωράκια, τα οποία φέρουν πλατύ υπερυψωμένο πλαίσιο, από διαδοχικές, επιπεδικές ταινίες που περικλείουν ελισσόμενους βλαστούς κληματίδας, βότρες, φύλλα, πουλιά ή έλικες.

Στα εναπομείναντα μέρη από τον αρχιτεκτονικό διάκοσμο του ναού ανήκουν επίσης οι μαρμάρινοι, αράβδωτοι κιονίσκοι που ξεχωρίζουν για την ποιότητα της λάξευσής τους και είχαν βρεθεί από τον Α.Φιλαδελφέα στο βόρειο πρόσκτισμα του νάρθηκα. Ένα μικρό κιονόκρανο με διπλή κατακόρυφη σειρά ανάγλυφων φύλλων στις πλευρές του, κιονόκρανα κορινθιακού τύπου, αλλά και ιωνικά με συμφυές επίθημα, θραύσματα επιθημάτων με ανάγλυφους σταυρούς, αράβδωτων μαρμάρινων κίωνων και **κιονίσκων με ελικοειδείς ραβδώσεις**, συμπληρώνουν το σύνολο των σωζόμενων αρχιτεκτονικών μελών του ναού.

Ενδιαφέρον εύρημα αποτελεί η βάση κίονα, **μετέπειτα χρησιμοποιημένου ως κιονόκρανου**, που σώζει στην πλάγια όψη της συμφυούς πλίνθου την εγχάρκτη επιγραφή: "ΔΟΥΜΕΤΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟ[ΠΟΥ]". Δεν λείπουν και τα ρωμαϊκά, σε δεύτερη

The mosaics of the basilica of Doumetios belong to the tradition of mosaic floors of the East, above all Syria and Palestine. In addition to their iconographic richness and their great color range, they are distinguished for their strict organization of themes, schematization, and a fairly advanced abstractness in the rendering of figures, while the depictions of the earthly world and individual iconographic details, particularly those of the pastophoria, find their ultimate origins in the pagan beliefs of the past.

Sculptural architectural decoration

The years of the first excavations testify to a wealth of architectural sculptures from a splendid building. Unfortunately, the most important and most nearly intact of these were destroyed or scattered, whether in situ or in the mosque at Preveza, which was bombed. All those that were preserved on the monument itself, and in the storerooms of the old Museum, as well as those that were found in more recent excavations in the area surrounding the basilica, have been systematically recorded during the past few years. Among the most important Early Christian sculptures coming from basilica A are a number of parapets slabs, sculpted on both sides. These are of different types. In one category are those with concentric lozenges on one face that create frames within which various motifs are fashioned (crosses, birds, fish), and on the other are decorated with low relief decoration. On the parapets of the basilica of Doumetios there

Αποτμήματα
επιτοιχίων
κονιαμάτων
και τοιχογραφιών
από χώρους
της οικίας.

Fragments of colored
wall plaster
and wall-paintings,
from various
rooms of the house.

χρήση, αρχιτεκτονικά μέλη, όπως κιονόκρανα, φατνώματα ή γείσα, παρόλο που ο αριθμός τους είναι βεβαίως πολύ μικρότερος σε σύγκριση με εκείνον των βασιλικών Β και Δ της Νικόπολης.

appears either the best-known and most widespread theme of the Christogram in concentric circles, with crosses on either side linked by wavy bands, or the exceptionally rare – unique, for Nikopolis – theme of lambs on either side of a cross. The second category includes slabs that have a wide, raised frame of flat bands in series that include twisting vine-shoots, clusters of grapes, leaves, birds, or spirals.

Among the few remaining parts of the architectural decoration of the church are also a considerable number of unfluted small marble columns that stand out for the quality of their carving, and which were found by A. Philadelphus in the northern annex to the narthex, as well as a small marble column capital with a double vertical series of relief leaves on its sides. Two intact Corinthian capitals (one of them reused from Roman times), Ionian capitals as well as two impost capitals, fragments of impost blocks bearing relief crosses, parts of unfluted columns of various sizes, and a number of small twisted columns complete the whole of preserved architectural members of the church. One interesting recent find was a part of a column base, on which the following inscription was preserved on the side façade of its plinth: “[ΑΡ]ΧΙΕΠΙΣΚΟ[ΠΟΥ]”. There is also no absence of reused Roman architectural members, such as slabs of coffered ceiling or cornices though the number of such pieces is of course small in comparison to those employed on Nikopolis’ Basilicas B and D.

Θραύσμα
αμφίγλυφου
μαρμάρινου
θωρακίου.

Fragment of a

Σχηματική απόδοση
της τυπικής
στρωματογραφίας
των ψηφιδωτών
δαπέδων στη
ρωμαϊκή εποχή.

*Typical
stratigraphy
of a mosaic floor
in the Roman period.*

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΒΙΒΛΙΟ "Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ Α ΤΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΔΟΥΜΕΤΙΟΥ ΣΤΗΝ
ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗ"
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ 1.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΣΕ
ΧΑΡΤΙ VELVET 170 gr ΣΤΟ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
"ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ" ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΟΥ
ΤΔΠΕΑΕ - ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ ΤΟ
ΝΟΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2008. THE PRESENT
BOOK "THE BASILICA A OF THE BISHOP
DOUMETIOS IN EARLY CHRISTIAN
NIKOPOLIS" WAS PRINTED IN 1,000
COPIES ON VELVET 170 gr PAPER BY
"ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ PUBLISHING" FOR
FCMAP - SCIENTIFIC COMMITTEE OF
NIKOPOLIS. NOVEMBER 2008.

